

НОМО ВОНЕМІСУС

Издание на БОХЕМИЯ КЛУБ **кн. 4 / 2006**

Редакционен съвет:

проф. д-р Никола Георгиев
проф. д-р Валери Стефанов
проф. д-р Иван Куцаров
доц. д-р Панайот Карагьозов
доц. д-р Жоржета Чолакова
доц. д-р Маринела Вълчанова
доц. д-р Маргарита Младенова
доц. д-р Владимир Пенчев
доц. Янко Бъчваров

Редакционна колегия:

Ани Бурова (главен редактор)
Анжелина Пенчева
Михаела Кузмова
Славей Димитрова

Съставител на броя:

Михаела Кузмова

Редактори на броя:

Ани Бурова
Славей Димитрова

Адрес на редакцията:

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
бул. „Цар Освободител“ 15, каб. 158
София 1504
България
e-mail: homoboemicus_redakcia@abv.bg

Списаниемo се издава с финансовата подкрепа на
Ministerstvo zahraničních věcí České republiky –
Odbor kulturních a krajanských vztahů

съдържание

СПОРТ, СПОРТ, СПОРТ |

- 5** Михаела Кузмова Соколската идея в миналото и днес
- 10** Ани Бурова Движението „Сокол“ и литературата.
“Соколски сонети“ на Карел Хлавачек
- 16** Зденек Матхаузер Естетика на футболната тонка
- 23** Tomáš Čachtický Fotbal pokleperem a poslechem
- 30** Ян Чулик Покрай вс епарциите въз трз и
отх сканата победа
- 36** Иржи Иха Г - н Чулик обиджа ч екия нароц...

АРХИВ |

- 41** Светимир Иванов Чаки елементи
в българската гима с тич ес ка терминология

АНГЛОСТИЯ |

- 72** Стихотворения от Блага Димитрова
в превод на Людмила Кроужилова

ЮБИЛЕИ |

- 86** Кина Вачкова Чес титубилей!
- 89** Миря Бублва Jak jsem překládala PRAVIDLA HRY
od Dončo Cončeva
- 91** Мирцел Черни Pokořit se před autorem aneb
Šedesát let Hany Reinerové ve službách bulharské literaturě

ХРОНИКА |

- 99** PREMIA BOHEMICA за Маргарита Кюркчиева
- 101** Вера Якимва Мнз онфори в ена без ер
- 106** Мирек Якубек За „Ис птрия на В айворбо“
и нинтоиз даване на ч еки език
- 108** Антонина Иванва Първата междууниверситетска
бохемска тична среща през ноември на ена с пуделка

Едва ли днес някой би се наел да оспори мястото, което спортът заема в живота ни. Спортът е хоби, спортът е забавление, спортът е бизнес, спортът е политика.

Може би няма да са много и онези, които ще се учудят, разбирайки, че подобно на редица други области и в областта на спорта, и особено на любителския спорт и физкултурното движение у нас, съществен принос имат чехите, дошли в България непосредствено след Освобождението. Не са неизвестни за нас и постиженията на чехите в съвременния професионален спорт, както и имената на чешките атлети, тенисисти, хокеисти, футболисти.

Скромният обем на НОМО ВОНЕМИСЪС не би ни позволил да обхванем разнообразните и многобройни успехи на чешките спортисти. Ето защо в последната за 2006 година книжка решихме да ви разкажем най-напред накратко за един безкрайно интересен феномен – соколското движение, чийто размах и широка популярност безспорно имат значение за чешките спортни завоевания. Предлагаме ви също така да се върнете назад в миналото и заедно с поета Зденек Матхаузер да откриете изкуството в един от най-обичаните навсякъде по света спортове – футбола. Надяваме се, че ще ви заинтригуват и „върховете“, които достига в наши дни едно друго изкуство, свързано с футбола – това на футболния коментар. Ще се радваме, ако полемиката между Ян Чулик и Иржи Иха ви подтикне към размисъл върху един въпрос, който като че ли никога няма да загуби актуалността си както у нас, така и в Чехия, а именно – какво всъщност означават масовите прояви на радост или покруса, предизвикани от постиженията и неуспехите на нашите спортни отбори.

Наред със спортната тема в списанието, разбира се, са намерили място и нашите традиционни рубрики, както и една нова, наречена АРХИВ, за чието попълване ще разчитаме и на всички вас – нашите читатели.

Соколската идея в миналото и днес

Михаела Кузмова

В началото на месец юли 2006 г. в Прага се проведе поредният, XIV общосоколски събор, в който се включиха около 15 хиляди участници от Чехия и около 2 хиляди от чужбина (сред тях и малобройна, но ентузиазизирана гамска група от България). От програмата, която любезно ми предостави една от българските участнички, г-жа Лили Павлова, се вижда, че става дума за амбициозно и мащабно събитие – наред с традиционните масови гимнастически изпълнения на Страховския стадион, по време на събора са организирани множество и разнообразни спортни, културни и развлекателни прояви – концерт в огромната зала SAZKA ARENA, шествие на соколските дружества, турнир по стрийтбол, изложба, посветена на миналото и настоящето на соколското движение, театрални и музикални представления. Снимките, публикувани в пресата и в сайта на Чешката соколска общност (Česká obec sokolská), напомнят твърде много за спартакиадите, организирани у нас и в другите социалистически страни преди 1989 г. И това съвсем не е случайно, тъй като именно соколските масови гимнастически изпълнения са образецът, който следват не само чешките, но и съветските, и нашите партийни функционери и радетели на т.нар. масов спорт. Но докато у нас и

спартакиадите, и масовият спорт останаха безвъзвратно в миналото като един от пропагандните символи на комунистическата власт, в Чехия бе възобновена традицията на соколското движение, чието създаване и развитие през втората половина на миналия век обвързва античната идея за физическото и духовно усъвършенстване с патриотичните идеали на формиращата се чешка нация.

Началото е поставено през 1862 г. по инициатива на Мирослав Турш и с финансовата подкрепа на Индржих Фигнер, които основават Пражкото гимнастическо дружество (Tělocvičná jednota Pražská). Флагът на дружеството е нарисуван от художника Йозеф Манес, а първа го развява на 1 юни 1862 г. писателката Каролина Светла. Първоначално членовете на дружеството използват името Sokol само помежду си, вероятно възновени от популярния тогава сред чешката патриотична общност южнославянски фолклор, в който птицата сокол е символ на юначество и героичност. Официално името „Пражки Сокол“ (Sokol pražský) дружеството носи от 1864 г. През 1869 г. се създава Гимнастическата група на дамите и девойките, чиято ръководителка е ученицата на М. Турш Клемена Ханушова. От 1871 г. започва да излиза списание *Sokol*, в което под заглавие „Нашата задача, посока и цел“ (Náš úkol, směr a cíl) е публикувана програмата на дружеството, написана от Мирослав Турш. Две години по-късно, през 1873 г., той публикува книгата си „Основи на гимнастиката“ (Základové tělocviku), в която излага своята оригинална система от гимнастически упражнения и разработва чешката гимнастическа терминология. След почти двадесет години работа М. Турш започва подготовката на първото масово публично гимнастическо изпълнение, в което вземат участие 700 мъже. То се провежда през 1882 г. на Стршелецкия остров в Прага и поставя началото на общосоколските събори, в които към края на века се включват деца, а от 1901 г. и жени. През 1904 г.

създадените по образа на пражкото гружество множество други гружества из цяла Бохемия и Моравия се обединяват и основават Чехославянската соколска общност (Českoslovanská obec sokolská).

В края на XIX в. (1879 г.) братята Богдан и Иржи Прошек заедно с още неколцина свои сънародници създават първото соколско гружество на чехите у нас, в което участват също така и българи, завършили образованието си в Чехия. То обаче съществува твърде кратко. Възобновено е през 1894 г. и с дейността си допринася в немалка степен за популяризирането на спорта у нас, а част от неговите членове стават основатели на българското физкултурно гружество „Юнак“.

След 1918 г. соколското движение се превръща в един от основните символи на младата чехословашка държава. Основаната през 1920 г. Чехословашка соколска общност (Československá obec sokolská) получава подкрепа от страна на президента Томаш Масарик, както и от редица други фигури от политическия и обществения живот, които са не само поддръжници на соколското движение, но и активни участници в неговите прояви.

В следвоенния период възстановеното през 1921 г. след поредното прекъсване соколско гружество в България също разгръща оживена дейност, за която разказва Фр. Фидлер в Юбилейния алманах на чехословашката колония в България: *„Соколското дружество в София има две важни цели, които му налагат много по-големи отговорности в сравнение с другите соколски дружества. От една страна, това е соколската работа за физическо, културно и морално усъвършенстване на чехословашките преселници в България, а другата не по-малко важна задача е укрепването на връзките между „Сокол“ и „Юнак“, а и между Чехословакия и България. ... Соколското дружество е деен участник в културния живот на чехословашката колония. То има голям принос в изграждането на Чехословашкия народен дом „Томаш Г. Масарик“, който не е само прекрасна*

демонстрация на чехословашката идея в България, но и истински стълб на колонията тук. В провинцията, където работят учители, членове на софийския „Сокол“, соколското влияние също постепенно се разпространява. След гостуването на софийското соколско дружество в Горна Митрополия през 1923 г. възниква идеята за създаване на дружество и сред тамошните преселници, а този пример ще бъде последван също във Войводово и Мъртвица. Соколското движение сред чехословаците в България има особено голямо значение за физическото укрепване и националното осъзнаване на младежта.”

През 20-те години в Прага започват да се изграждат мащабните съоръжения на Страховския стадион. Там се провеждат VIII (1926) и IX (1932) и юбилейният X (1938) общосоколски събор, по време на който 30 хиляди мъже изпълняват гимнастическата композиция „Клетва пред републиката“. В този събор като малко момче взема участие и уважаемият г-н Мирослав Пршибил, дългогодишен председател на Чехословашкия клуб в София. По време на нацистката окупация заради патриотичната ѝ насоченост Чехословашката соколска общност бива принудително разпусната. След края на войната общността възобновява дейността си, но за кратко, тъй като през 1952 г. в рамките на реорганизациите в сферата на спорта и физкултурата тя отново е закрыта и лишена от имуществото ѝ. Но популярността на соколското движение в страната е толкова голяма, че Sokol се запазва като наименование на провинциалните физкултурни дружества, а думите sokol, sokolovna (гимнастически салон), sokolovat (цегря гимнастика) не изчезват от речника на хилядите обикновени чехи, които под крилото на партията продължават спортните си занимания и макар и неофициално продължават соколските традиции. След промените от 1989 г. соколското движение е възстановено и към днешна дата със своите 186 000 членове, обединени в 1132 дружества Чешката соколска общност е една от най-големите обществени

организации в страната. Освен с традиционните гимнастически упражнения, членовете на отделните соколски дружества се занимават с над 60 вида спорт, а наред с това развиват и впечатляваща културно-образователна дейност. Наскоро например предстои фестивал на любителските соколски куклени театри. Факт е, че част от съвременното чешкото общество се отнася към соколското движение пренебрежително или иронично, виждайки в него единствено възплъщение на анахронично патриотично въздушевление и преклонение пред държавността. Но от друга страна, както последният събор, така и богатамата и многопосочна дейност на Чешката соколска общност подказват, че отвъд идеите, с които може да се спекулира, немалко хора намират нещо повече от възможността за приятно и здравословно прекарване на свободното време. И това е може би чуждото на гръмките фрази и съмнителния патос усещане за обикновена, делнична човешка общност и съпричастност, толкова трудно постижимо в днешния изменчив и съмняващ се във всичко свят.

Източници:

www.sokol-cos.cz

Jubilejní ročenka československé kolonie v Bulharsku, 1868 – 1928. Sofie, 1929.

Manuál XIV. Vsesokolského sletu 2006, III. díl.

Pavel Kovář, Letí sokol správným směrem? – REFLEX 21/2006.

Движението „Сокол“ и литературата. „Соколски сонети“ на Карел Хлавачек

Ани Бурова

Вероятно най-парадоксалната среща между движението „Сокол“ и литературата се случва в творчеството на Карел Хлавачек (1874–1898). Парадоксална е, защото Хлавачек е считан за представителен поет на чешкия декаданс, а нагласите на това течение са коренно противоположни на идеите на соколското движение. Декадансът е свързан с модернисткия тип светоусещане и представи за литературата, а соколството изповядва обществен идеал и традиционни ценности. Дори девизът на „соколите“ – „Здрав дух в здраво тяло“ – е несъвместим с концепциите на декаданса, където болестните състояния често са осмислени в положителен план, възприемани са като състояния, поставящи Аза на границата между реално и нереално и осигуряващи му така достъп до по-висше познание. Карел Хлавачек е свързан със соколството още от дете, а по-късно навлиза и в организационните структури на движението. Той публикува поредица статии в сп. „Сокол“ (*Sokol*), където се занимава теоретично с различни аспекти на движението, с историята и общественото му значение (*Dejiny sokolství, O mravním poslání tělocviku, Sokolství jako hnutí sociální*). Най-съществен по отношение на литературата обаче е

фактът, че през 1895 г. той публикува стихосбирката „Соколски сонети“ (Sokolské sonety). Това всъщност е дебютната книга на Хлавачек, в която, естествено, преобладават мотивите, свързани с идеалите на соколското движение, патриотичният патос и апелативната реторика. Въпреки това в някои от сонетите е предизвестена поетиката на модернизма, характерна за по-късните книги на Хлавачек. Именно средите на модернистите и особено на декагентите посрещат с недоумение появата на „Соколски сонети“; тази книга презизвиква вероятно най-кратката рецензия в историята на чешката литература – теоретикът на декаганса Арноц Прохазка коментира появата ѝ с една-единствена дума, придружена с няколко препинателни знака, изразяващи учудването и разочарованието му: „Приятелю?!“.

Всъщност първата стихосбирка на Хлавачек създава множество трудности на теоретичните на модернизма при преобръщането на Хлавачек в парадигматичен автор на течението. Творчеството и биографията на Карел Хлавачек в много голяма степен отговарят на идеалната представа на модернизма за авторската фигура и поради това още приживе и особено след ранната смърт на поета той бива, така да се каже, канонизиран от модернистката критика като поетът пар екселанс на модерната литература и особено на декаганса. Единственият „пробив“ в каноничната фигура на модерния поет при Хлавачек се явяват отношението му към соколското движение и посветената на него стихосбирка. За да неутрализират присъствието ѝ в творчеството на Хлавачек, критиците модернисти обикновено я определят като ранна книга, в която почеркът на поета все още не е формиран. През 1905 г. Арноц Прохазка издава „Съчинения“ на Карел Хлавачек, където не включва „Соколски сонети“. В предговора си

той се мотивира с твърдението, че те не принадлежат към същинското творчество на поета и че дори самият той се е отказал от тях.

Подобни твърдения обаче са силно уязвими. Хлавачек живее едва двадесет и четири години и този факт сам по себе си прави говоренето за „ранно творчество“ в голяма степен несъстоятелно. Когато през 1895 г. издава „Соколски сонети“, Хлавачек вече активно сътрудничи на мадернистките издания и е приет в кръга на декагентите. Всъщност представителните му за чешкия декаданс книги – „Късно към ранина“ (Pozdě k ránu) и „Отмъстителна кантилена“ (Mstivá kantiléna) са издадени съвсем скоро след първата му стихосбирка – съответно през 1896 г. и 1898 г. – и докато подготвя за печат „Соколски сонети“, той вече пише и публикува в периодиката символистично-декагентските си стихове. Всичко това говори по-скоро, че в периода, когато е вече силно ангажиран с модернисткия проект, Хлавачек въпреки това взема решението да публикува соколската си поезия.

Така „Соколски сонети“ се превръщат в специфичен литературноисторически сюжет. Те рядко са обсъждани сами по себе си и много по-често са коментирани като част от творчеството на своя автор, трудно съвместима с всичко останало, написано от него.

Karel Hlaváček

Ze Sokolských sonetů

Sokolská myšlenka

Ty, jež jsi dlouho doutnala a vřela
 až na dně duší vůdců našich, smělá,
ty trpká v začátku, však v konci sladká,
ty vždycky rozhodná a nikdy vratká,

ty, jež jsi Atlant bleskem přeletěla,
 co vítěz jež jsi přes Vogesy hřměla,
ty přísná a zas vlídná jako matka,
 kež hostí tebe palác, každá chatka!

Ty švižná v našich zápasech, ty hbitá,
 když tebou čepel jiskří se a kmitá,
jen tebou srdce naše bouří, jásá;

tys naše credo, ty jsi naše spása,
 ty v rtech nám modlitbou a žulou v svale:
bdi při nás dnem i nocí neustále!

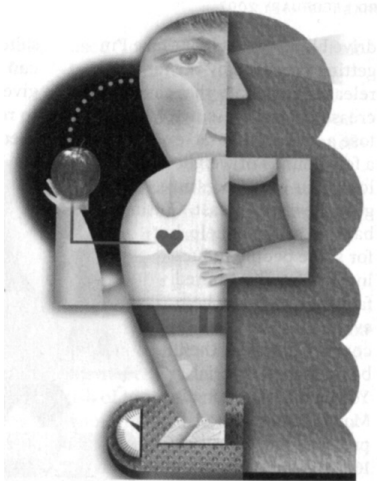
Sokolu

Ty svatý ptáku, znaku naší síly,
v svůj ostrý zob a nepoddaný spár
chop těchto mojích chabých veršů pár
a zakruž s nimi k slunci nad mrak bílý!

Ač chabé jsou, přec mají tep mé žíly,
je štěstí v nich, však také v nich náš zmar;
ty kdybys dal jim síly, ohně dar,
tož možná, že by potom působily!

Ó, působit! Být bratrům maják, stráž,
jim na rtech jásat, truchlit v jejich bídě,
jit první v boj, být slední v puklé přídě,

když vstává vrah, hřmít: Sta se paží vzpaž!
a za Vlast s Victoria! V rtech mřít v boji –
vid', sonete, to touhou tvou i mojí.

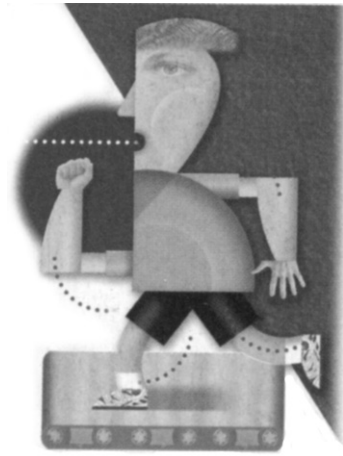
Z výletu

To zticha přešlo... Do kroku našich čt
bil jednotvárný rytmus kapek na listech
a žita zhořkle voněla... v tmy tichý vzdech
se chvilkou zachvěl polhlasem náš zmlklý ret.

Tón modře sepiový na vše, na vše sed:
na tesknost zelení, na řeky chladný plech,
na vesnic zemdenost, na ticha jejich střech...
vše zvolna zatopil... i obrys našich čt...

Už slabě mžilo jen (to z podvečerních mlh,
jež po všem zůstaly)...Hlas trubky chvílí střik
v to zplichlé ovzduší, by oživil náš chod...

A ticho...jen kdes v travách zněly strachy vlh,
vlh, poplašených hlasným pleskem našich bot,
však v tichu velikém mdle vrávorat jich křik.

Естетика на футболната топка

Згенек Матхаузер

Преди четиридесет години като централен полузащитник на пражката „Славия“ играех Хилдебрант Егна от мисте с пуденки, бъдещ поетика, права ми посвети стихотворение, в което има следното дъво тилше: „ни с еминирите ни с пори с Катт, ю тис аи си за Хилдебрант“. Како стравам дължимото на поетичното слово, приемам презив викателс пвсто и криволичейки между естетиката и мемористиката, ие празмншявам за футбола.

... Социалните предпоставки, които през първите няколко десетилетия на ХХ век превърнаха футбола в един от най-популярните колективни спортове, са достатъчно добре известни: непретенциозността на момчешкия футбол (хлапаците от бедните семейства заменяха футболната топка с топка за тенис или с парцалена топка, благодарение на което от малки усъвършенстваха футболната си техника), произволността на мястото за игра (момчетата можеха да ритат където и да е, например на незастроените площи между сградите), сравнително ниските цени на билетите за мачовете на „големите“. Любовта към футбола у нас биваше най-силна в периодите на безработица – тогава хлябът не достигаше, но пък имаше зрелища. А най-добър футбол се играеше там, където единствената възможност да изкараш прехраната си бе тежката и несигурна работа –

миньорската например, и където други развлечения освен футбола липсваха.

Но не така ясно си даваме сметка, че футболът отразява духа и нагласите на обществото. Понякога това става съвсем непосредствено. Ако в обществото и в неговата култура присъстват фантазията и креативността, то и футболът е креативен и изпълнен с въображение. През 20-те години у нас, във времето на големия оптимизъм (в поезията това е периодът на поетизма) и чешкият футбол се отличавахе с лекота, находчивост и настъпателност. Но ако обществото е в отстъпление, както бе у нас дълги години след Втората световна война, то и футболът става дефанзивен; от гледна точка на резултатите и тогава, а и сега се постигат известни успехи, но всички сме наясно, че те са плод преди всичко на тактическа игра – на опитите (в повечето случаи доста успешни) по-скоро да развалим играта на противника, отколкото да разгърнем своята.

Социалните противоречия също могат да окажат влияние върху спорта и спортните съперничества. В романа на Карел Полачек „Мъже в засада“ (*Muži v ofsaidu*) играчът е привърженик на болатската „Славия“, а безработният младеж – на пролетарския отбор на своя квартал „Жижов“. Но футболният спор между двамата герои не преражда класова непримиримост, а тъкмо братство – играчът взема по-скоро крилото си и бедния младеж

В други случаи обаче вместо обществените настроения във футбола могат да намерят отражение определени локални традиции. След Втората световна война публиката у нас, а и по-далеч на Запад бе изненадана, когато, противно на очакванията ѝ, във футболните и хокейните отбори от тогавашния СССР играеха не омаломощени от механични упражнения и притиснати от партийна дисциплина, а технични и ловки

състезатели. При първото си посещение на Изток през 1957 г. в Огеса видях няколко редици с масички пред къщите, намиращи се в покрайнините на града, на всички тези масички се играеше шах или дама. Тогава си дадох сметка за това, че с източната (несравнима с никоя друга) традиция на играта и изгровостта е свързано високото равнище на руския шахмат. Осъзнах също така, че към тази традиция трябва да се причисли и стилът на игра на руските футболисти и хокеисти. По същия начин очевидно е необходимо, мислейки за фантастичния испански или южноамерикански футбол, да не забравяме елегантността, която изпълва движенията на бикобореца по време на коридо, а и безкрайните пясъчни плажове, които приканват да поритаеш футбол просто така, за забавление, но и немалко затрудняват играта със своята рохкавост. Но именно тези затруднения усъвършенстват футболната техниката в най-висока степен. Не трябва да забравяме също тъпата от момчета, следващи по петите прослабените футболисти из улиците и площадите на далечните южни градове, както и неизбежния стремеж към самоизтъкване на тези почти примадони, които не им позволява да играят по друг начин, освен като бикоборци, омагьосващи публиката със своята техника и с таланта си да изненадат противника.

...

Футболът е играта, в която като че ли най-ясно можем да открием драматичен сюжет и да проследим класическото му разгръщане. И вероятно тъкмо поради това футболът се радва на най-голяма популярност сред останалите колективни спортове. Е, наистина, по времето на моята младост, когато все още не важеше правилото „всички в атака и в защита“, прастарата структура на грамата бе много по-отчетлива. Можем

да я открием във футболния разказ на Едуард Бас „Единадесеторката на Кларзуба“ (*Klarzubova jedenáctka*). Наред с всичко друго в този разказ е прекрасна и ретардацията: насърчителните гуми, които бащата треньор отправя към своите синове след първото, не съвсем успешно за тях, полувреме. Нека от тези гуми вземат пример и днешните треньори, за които от време на време разбираме, че между полувремената са повишили глас в съблекалните. Господа треньори, недейте вика, ами по-добре говорете с тих трагичен глас и следвайки примера на татко Кларзуба, попитайте вашите играчи какво ще кажат майките им, като разберат как са се представили техните хубостници (тук може да добавите и съпругите, и бабите). През второто полувреме вашите възпитаници ще залепят с вълна от голове противниковата мрежа.

Но нека сега да хвърлим поглед към грамата на един мач *Действащи лица и експозиция*: Вратарят навремето не бе абсолютно заменяем. Ако получише контузия, събличаше вратарския пуловер и мястото му заемаше някой от останалите играчи. Защитата се състоеше от двама души – от двама мъжаги, които стоят в очакване на границата на голямото наказателно поле.

Полузащитниците биваха трима, те настъпват след нападателите и старателно им връщат всяка изпусната топка. Нападателите са петима и това от самото начало на мача гарантира вълнуваща игра в атака. На помощ на защитата се притичва само един от страничните нападатели, най-често по-пъргавият, който играе вяло. Вдясно пък е нападателят тежка категория, който като танк си пробива път напред и в бутонките си има динамит. Ами действието?

Действието се развива през трийсетте години на миналия век, играе се мач от А група.

Коалиция: Вратарят Планичка – порейки въздуха като

стрела – тъкмо е спрял топката с гърдите си, а защитниците са отблъснали атаката на съперника. Топката се понася към централния полузащитник или към централния нападател (футболът тогава беше центристски, за разлика от сега, когато като плеймейкър обикновено се изявява един от страничните полузащитници, центризмът днес между другото не е модерен и в културата); на сиената се разгръща план за нова атака – и това е колизията, завръзката.

Криза: нападателите си подават топката с кратки пасове, леко докосвайки я с бутонките си, противниците нападатели я наблюдават с интерес, но не се връщат назад, защитниците биха ги нахокали, ако им се бъркат в работата. Междувременно нападателите преминават полузащитата на противника, която приема положението. Нашият професор Сус от пълзенската гимназия обичаше да казва: „Момчета, когато някой средновековен крал изявля пердаха на бойното поле, той признавал поражението си и всички били наясно със ситуацията“.

Перипетия: И все пак тук-там някой полузащитник, независимо от пробива на противника, не се предава, връща се и – това е кратка ретардация – отбива топката под напора на съперника.

Катастрофа: Но петимата нападатели, всичките леконоги, с изключение на дясното крило, имат преимущество, пробитата полузащита на съперника и тежкотоварните защитници в този момент са обречени на неуспех. Един от защитниците блъсва с рамо противниковия нападател в наказателното поле – днешният рефер едва ли би обърнал сериозно внимание на подобно нещо, – нападателят колебливо пада – и ето я гузната.

Развръзка: В този момент резултатът вече е до голяма степен предрешен. Вратарите от предвоенната епоха

бяха отлични защитници – макар и по-мудни и по-лежерни от днешните – и се радваха на повече възможности за намеса в играта, отколкото в съвременния дефанзивен футбол. Когато един срещу друг се изправеха играчът, определен да бележи гузпа, и вратарят, един срещу друг стояха двама „готини типове“ в хубавия междувоенен смисъл на думата. Вратарят не се мятеше слепешката към земята, надявайки се да улучи посоката на топката, това беше под нивото на „готините типове“. Затова точното насочване на гузпата бе решаващо в сюжета на атаката. За разлика от сегашните хиперемоционални играчи „готините типове“ не проявяваха чувства. Играчът, отбелязал гол, не подскочаше от радост, особено ако голът беше от гузпа. Ако голът беше отбелязан по време на игра, авторът на подаването и голмайсторът само си намигваха или най-много си подаваха ръка и това бе всичко. А класикът Властук Копеици, след като погледеше на Бицан, се обръщаше с гръб към вратата на съперника и – сякаш давайки знак *urbi et orbi*, че няма какво повече да се дискутира – се отправяше към средата на терена, където след миг съперникът щеше да насочи топката след безпогрешния удар на Бицан.

Съвсем друга беше тогава и публиката. Най-сериозният протест срещу рефера бе скандирането „Съдията на телефона“ (нищо общо със съвременното „черна свиня“), а след мача Планичка си тръгваше обкръжен от сияещи хлапета или на раменете на щастливите запалянковци. В съвременния по-малко естетизиран, но за сметка на това твърде утилитарен футбол, който очевидно върви в посока, обратна на посоката, в която се развива съвременното изкуство - драматичният сюжет не е така ясно различим. До известна степен избледнява отново ясно отлчиимо преплитане на нападението и

защитата. Според мястото, където последователно придържащите се към тактическия футбол треньори ситуират отбраната, действителното единоборство на двата отбора започва някъде около защитната линия пред непристъпните стени на бранителите или, напротив – в средата на терена, където настъпва суматоха и до истинска заплаха за вратите не се стига. Но все пак днес, когато в другите колективни спортове ни предлагат поредица от катастрофални резултати ту за единия, ту за другия отбор (спомнете си например количеството голове в хангбала или броя точки в баскетбола), футболният мач, протичащ по цялото игрище, ни позволява все още да проследим разгръщането на един истински вълнуващ драматичен сюжет.

Превод от чешки със съкращения: Михаела Кузмова

Преводът е направен по: Zdeněk Mathauser *„Estetika „míče koráněho“ a pohy korající, HOST 6/2000*

Fotbal poklepem a poslechem

Tomáš Čechtický

Kdo je v novinářském žargonu strážce svatyně? Snad některá z přízračných figur velkofilmu Šifra místa Leonarda? Ne, řeč je o brankíři. Strážce svatyně je fotbalové klišé, jakých na nás žurnalisté vypouštějí ze svých per či úst denně celou smečku. V mluvě prostých lidí se jim, zaplaťbůh, nedaří.

Nedělní Blesk píše: „Jedničkou v brance německé reprezentace bude při nadcházejícím MS Jens Lehmann, *strážce svatyně* Arsenalu.“ (9.4.2006) Autor článku touží ozvláštnit text, a proto nahrazuje slovo brankář nebo gólman květnatou floskulí.

Synonymem pro floskuli je klišé. Slovo francouzského původu znamená štoček, tiskařskou matici, která na čistý papír razí znovu a znovu stále týž text nebo obraz. Podobně přichází na svět a funguje také klišé.

Strážce svatyně mohla být původně docela dobrá metafora. Brankář skutečně hájí zvláštní, třemi tyčemi ohraničený prostor, jehož neposkvrněnost má pro příslušný tým osudový význam. Metafora však neustálým opakováním vyčpěla a její obsah vyprchal. Jako každé klišé zní dutě. Článek se nestal stravitelnějším, právě naopak.

Český národní sport je pro klišé obzvláště výživnou půdou. Fotbalové utkání může být pro fanouška povznášejícím, nebo naopak zdrcujícím zážitkem, ale v zásadě jde o stále stejný sled úkonů: obránci si přihrávají, dávají góly, faulují, předstírají zranění, dostávají žluté karty, jsou vylučovány a

tak dále. Takhle to jde pořád dokola a nelze neuvést památnou větu, jíž manželka jistého fanouška odmítla sledování baráže Česko versus Norsko v televizi. Řekla, že se dívat nebude, protože fotbal už jednou viděla.

Psát nebo vysílat reportáž ze zápasu je tudíž těžké, neboť reportéři jsou svazováni obavou, aby se neopakovali. Snahu použít nový, neotřelý výraz si nesou už z hodin slohu na základní škole, kde je opakování tíhož slova v jednom odstavci považováno za stylistické neumětelství a trestáno sníženou známkou. A tak balon nejen trefuje tyče nebo břevna, on se na ně také, mnohem častěji, otiskne jako razítko. Neexistuje jen dobrá přihrávka; ještě lepší je *přihrávka, která má oči*. „Ludřkova přihrávka měla oči,“ chválil po utkání Brna s Jabloncem nahrávače střelec. (Sport 17.10.2005)

Postupným nabalováním vznikly celé bloky prefabrikovaných výrazů, z nichž reportéři vybírají tu či onu floskuli téměř bezmyšlenkovitě. V branži platí, že kdo jich zná více, je lepším profesionálem. Že hráč dal gól, to je konstatování smutně banální. Oč lépe zní, že *prostřelil brankáře*. V komentáři k zápasu Jesenice s Lužnou píše regionální zpravodaj Made fronty DNES: „Urban s pomocí obránce *prostřelil brankáře* Lužné Ráče.“ (14.3.2006)

Drama bez ozdob

Prostřelení, případně propálení brankáře je jedním z nejčastějších „synonym“ zaznamenávajících vstřelení gólu.

Naše fotbalové trávníky by měly tonout v tratolištích krve – tak často jsou gólmany míči likvidováni.

Neexistuje důvod, aby se o hráči s prudkou střelou hovořilo jako o někom, kdo má *dynamit v noze*. Přesto se to děje znovu a znovu. Sport Magazín básní: „Jan Polák má snad dvoje plíce a v *pravače dynamit*.“ (7.10. 2005) Aha! přináší mediálně oblíbenou výbušninu hned v titulku: „Jankulovski:

Levačka, to je dynamit!“ (24. 4. 2006) Dynamitem se pýšní též reprezentanti jiných sportovních odvětví, například házenkáři jej skrývají v ruce. *Dynamit v noze* je staré klišé. Ve floskuli novějšího data by protivníka možná rvala na kusy nějaká modernější trhavina. Starý dobrý dynamit dokládá typickou vlastnost floskule, jíž je setrvačnost. Dávné psavecké pravidlo říká, že vždy lze použít úměrných slovních spojení. Proč míče hned odpalovat dynamitem, když stačí jen tvrdě vystřelit. Má-li někdo dar improvizace s čerstvě vymyšlenou metaforou jako fotbalový reportér České televize Jaromír Bosák, je to jen dobře, ale „ojetin“ je třeba se vystřídat. Nejen v próze, ale i ve fotbalové reportáži platí: Popisovat, nezdobit.

Štírek Dort

Když obránce Radek Dosoudil před začátkem jarní části ligy přestoupil z Jablonce do pražské Slavie, Hálo noviny psaly: „Všechno se seběhlo hrozně narychlo ... Doufám, že se s kluky stihnu rozloučit, dodal *urostlý zadák*.“ (1. 2. 2006) Tuzemské ligové trávníky se *urostlými zadáky* jen hemží. Další, Martin Latka, přestoupil ze Slavie do anglického Birminghamu. „Nabitý den zvládal *urostlý zadák* Slavie v klidu, v kapse měl podepsaný kontrakt na hostování do konce sezony.“ 31. ledna letošního roku to uvedl deník Sport. Zajímavé je, že přívlastek *urostlý* se jako siamské dvojče vyskytuje téměř výhradně ve spojení se slovem *zadák*, urostlý bek nebo obránce jsou výjimkami. Stejně výjimečně je užití jiného přídavného jména, nabízí se například statný nebo mohutný. Takoví zadáci však v novinových článcích bůhvíproč chybějí. Redaktoři zkratka vymysleli post *urostlého zadáka* – a ten se stal jednou provždy součástí jejich šuplíku.

Útočník zase bývá štírek. „V úvodní minutě zápasu ...připomněl báječnou akci svůj talent *štírek Dort*“, píše Sport v analýze útoku Liberce (27. 3. 2006) Při přestavě štírka tane

čtenáři na mysli cosi drobného, rychlého, jedovatě nebezpečného, ovšem štírek Dort, to je kouzlo nechtěného humoru. Nomen omen naruby.

Střelec k pohledání je fotbalista, který často a nebezpečně ohrožuje branku. Tomáš Panenka, syn slavného českého fotbalisty, hraje I. B třídu za Kunice u Benešova. „Nadaný fotbalista byl již v dodrosteneckém věku *střelec k pohledání*,” uvádí Aha!. (5. 3. 2006)

Fotbalové odborníci rádi zdůrazňují, že je nějaký útočník *obounohý*. Mluví samozřejmě o hráčích, kteří umějí vystřelit levou nohou stejně tvrdě jako pravou. Vypadá to však, jako by po ligových trávnících poskakovali především jednonozí invalidé, zatímco *obounohost* je vlastností výjimečnou. Mladý Tomáš Jirsák podepsal smlouvu v Teplicích a sportovní ředitel klubu poznamenal: „Je to technický fotbalista, *obounohý*, v ideálním věku. Nebyl vůbec laciný.“ (Mladá fronta DNES 19. 5. 2005)

Koleda v kopané

Fotbalovou češtinu reportéři prošpikovali těžko uvěřitelnými slovesy. Jedním z nejoblíbenějších je *vykoledovat si*. Novinář z Práva běduje v září minulého roku, že Baroš dávno není hráčem, který na Euru 2004 tak zázračně zatápěl soupeřům. „Bojí se jít kolmo k bráně, *vykoledovat si* faul.“ (6. 9. 2005) O hře Pavla Nedvěda v baráži s Norskem se redaktor Blesku rozepisuje takto: „Stihl toho opravdu dost. Rozehráá gólovou akci, nebezpečně hlavičkovat i *vykoledovat si* kartu.“ (14. 11. 2005)

Matkou této slovesné zkratky z říše folklorních zvyků je novainářská pohodlnost. Autor je líný jazykově vystihnout houževnatost, opakované úsilí, jehož je sport plný. Vynutit si, to je sloveso, které by bylo namístě. Jednodušší je však sáhnout do připravené přihrádky – a tak hvězdy *koledují* do úmoru.

Moderátor TV Nova Pavel Poulíček ve sportovních novi-

nách komentuje zápas Slavie s CSKA Sofia v Poháru UEFA. „Stačilo pět minut. Vlček *nabil* ve vápně Fořtovi a ten poslal domácí do vedení.“ (4. 11. 2005) Že by hráč Fořt potřeboval nakládačku k tomu, aby vystřelil gól? Kdepak, to jen reportéři objevili nové synonymum slovesa „přihrát“ „Pochází nejspíše z vyběžené, oblíbené kratochvíle českých dětí. V ní lze soupeře trefit balonem a tím ho vybit, tedy vyřadit ze hry, až po spoluhráčové přihrávce. Říká se jí *nabítí*. Také ve fotbale se už nabíjí v jednom kuse. Když slaví porazila FC Brno v zimní lize, Nedělní Sport napsal „Fořtovi nabil příčinlivý Maďar Hercegfalvi, jehož klub rovněž testuje.“ (29. 1. 2006) Zmíněný slávista Fořt je zjevně k tomu, aby mu někdo nabil, ideálním objektem.

Míč jako razítko

V komentáři k zápasu Pardubic se Žižkovem uvádí Mladá fronta DNES: „Za dvacet minut *orazítkoval* Bakeš břevno.“ (27.4.2006). *Razítkování* fotbalové brány bývalo přesnou metaforou, jež výstižně ilustrovala otisk vodou nasáklého a špinavého míče na bělostném břevně nebo tyči. Těch štemplů však novináři nabouchali už tolik, že z kdysi výmluvného slova zbyl jen zmetek.

Fotbalisté nejen útočí, oni se také *vydávají na zteč*. Tým je též možné dopředu poslat, nejčastěji však bývá do útoku přímo hnán. „Svěřence Zbyňka Busty (je míněn tým Bohemians 1905) *požene na zteč* plný stadion.“ (Šíp 6.5. 2006) Válečný terminus technicus rozmnožil chudou stylistickou nabídku týkající se fotbalové koncovky.

Ať tým v utkání strojí jakékoli úklady, soupeř *je proti*. Právo uvádí: „Vácha nastoupil v základní sestavě Jihlavy, ale ani on se neprosadil. Ostravský obránce Michal Lesák *byl proti*.“ (12.4. 2006) Proti ovšem nemusí být jen člověk, ale dokonce i fotbalový trávník. Zápas Českého Brodu proti Střížkovu byl v zimě kvůli sněžení zrušen. „Mělo se hrát v Bříství, ale terén *byl proti*.“ (Mladá fronta DNES 7. 3. 2006) Hnacím momen-

tem sportovního dramatu je obrana, odpor soupeře. Lze ji popsat některým z mnoha sloves, například zabránit, zamezit nebo nedovolit, ale většinou se tak neděje. I za to může flo-skule *být proti*.

Ještě stupidnější variantou tohoto klišé je prapodivný slovní paskvil *vystavit stop*. „Juventusu tentokrát *vystavil stop* londýnský Arsenal“ (Lidové noviny 6. 4. 2006) Toto sousloví dráždí čtenáře zvláštní toporností. Rozhodně se neuzívá ani v spisovné češtině, ani v lidovém hovorů. Přesto je novináři natolik oblíbeno, že proniká i do titulku: „Zlínskému snu o Valencii *vystavil stop* belgický Gent.“ (Právo 12. 7. 2005)

Trochu na švestkách

Místu spojení břevna a týče se už dávno říká šibenice. Ta může být logicky opředena pavučinou. Úspěšná rána do horního rohu branky někdy *vymetá* pavučinu, častěji však *šibenici*. „Siegl posunul míč na zelenku a ten z voleje *vymetl šibenici*.“ (Mladá fronta DNRS 24. 10. 2005) Tohle klišé působí na rozdíl od ostatních milé, docela máchovsky. Je to rovněž pradávňý termín, přezívající z válečné éry „Pepi“ Bicana, který reprezentoval v letech 1938 – 1949.

Gólová střela se třepetá nebo tluče v síti jako ryba. Lze ji tam rovněž *zavěsit*, ale pokud se tak stane, je úkon vždy spojen s jediným příslovečným určením způsobu: Jak? *Nekompromisně*. „Když dlouhán Kroča *nekompromisně* zavěsil míč hlavou, vypukla na stadionu veselice.“ (Sport 27. 11. 2005) Teoreticky je možné zavěsit míč různě, třeba nesmlouvavě, nebo kdyby chtěl být reportér obzvlášť expresivní, tak bez pardonu. Ne. Balon je zavěšen vždy *nekompromisně* a nikdy jinak.

Někdy není gólman při soupeřově střele na svém místě. Prodlévá *na švestkách*, kdy bývá nachytán. Novináři občas chtějí tvrzení zmírnit, a tak opatrnicky napíšou *trochu nachytán na švestkách*. „V minutě dvaatřicáté brandýského gólmana *trochu nachytil na švestkách* Gabčo.“ (Mladá fronta

DNES 2.5. 2006) Byt trochu na švestkách je představa podivná až surrealistická. Brankář buď na švestkách je, nebo není.

V tomto duchu lze pokračovat, není to však prozíravé. V Německu začíná Mistrovství světa, a pokud se Nedvědův tým dostane až do finále, bude zapomenuto mnohé a snad i snůška fotbalových floskulí. Fotbal se totiž nehraje na slova. Fotbal se, jak praví známé klišé, *hraje na góly*.

Текстът се пренечамва om cn. Týden 23/2006

Vybraná fotbalová klišé

Vykouzlít. „Gólman vykouzlit bod“ (Sport 18. 4. 2006)

Dělat vrásky. „Zranění založníka Šmícra nadále dělá Brüknerovi vrásky“ (Šíp 16. 5. 2006)

Ukončit půst. „Jihlavští se po čtvrtroce poprvé pokusili ukončit střelecký půst.“ (Česká televize 12. 4. 2006)

Poslat pod sprchy. „Brankář Kozáčik zasáhl jen za cenu faulu a sudí ho poslal pod sprchy. (Lidové noviny 7. 11. 2005)

Покрай всенародните възторзи от хокейната победа

Ян Чулик

23 февруари 1998 г.

В края на миналата седмица интернет всекидневникът „Невидителното куче“ (*Neviditelný pes*)¹ цитира може би най-нелепото възможно изказване: „Победоносният февруари би трябвало да остане свързан завинаги с тази велика победа.“

(Телевизионен водещ във връзка с победата на чешките хокеисти над руския отбор)

Вацлав Хабел констатира, че успехът на чешките хокеисти е „невиждан и нечуван“, но все пак мъдро добави: „Бих се радвал, ако успехите ни бяха толкова големи не само в хокея или във футбола, но и във всичко останало.“

За съжаление Хабел не се осмели да каже, че прекалената радост от хокейната победа е просто проява на компенсаторна инфантилна глупост. Струва ми се, че върхът на малоумието достигна един телевизионен коментатор, твърдейки, че победата на чешкия хокеен отбор е реванш за завземането на властта в

Чехословакия от комунистите през февруари 1948 г.:

„Победоносният февруари би трябвало да остане свързан завинаги с тази велика победа“ – гласеше смайващото изказване на този журналист.

¹ Електронният всекидневник *Neviditelný pes* (www.neviditelnypes.cz) се издава от писателя Ондржей Неф.

Победата на чешкия хокеен отбор на Олимпийските игри в Нагано е безспорен успех и трябва да отгадем дължимото на професионализма на чешките хокеисти – добре е все пак, че поне в хокея и донякъде във футбола чехите са на световно равнище. Обезпокоителна е обаче пресилената националистична реакция, с която чешката общественост посрещна тази победа. Разбира се, популярните спортни игри като футбола или пък хокея (а в Америка бейзбола) се следят с въодушевление от милиони хора по целия свят, особено по време на световни първенства.

В Чехословакия без съмнение хокеят имаше компенсаторна роля, бидейки възприеман през призмата на политиката – като руска колония Чехословакия можеше да се противопостави на руснаците само чрез постиженията на своите спортисти. Спортните състезания подхранваха националната гордост. Именно затова победата на чешките над руските хокеисти през пролетта на 1969 г. и последвалата я демонстрация, очевидно частично иницирана от агенти на чешката тайна полиция (смята се, че именно тези агенти са подпалили представителството на *Аерофлот* на Вацлавския площад), се превърнаха в сигнал за окончателното ликвидирание на Пражката пролет и за ограничаването и на малкото останали свободи. Само че комунистическият режим падна преди повече от осем години, Чешката република отгадна вече не е колония на Съветския съюз и националистичните изблици от типа на *„най-накрая им го върнахме на руснаците“* предизвикват тягостно усещане. Дали влошаващата се политическа и икономическа ситуация не кара хората в Чешката република отново да се обърнат към спорта като към заместител и в професионализма на един малък спортен отбор да търсят утеха, вместо да насочат собствените си

усилия към промяна на всичко онова, което е наистина важно? Хокейната победа над Русия на Олимпийските игри в Нагано е периферен епизод от настоящото развитие на Чешката република, както и по отношение на това каква ще е нейната роля във все по-стесняващото се глобално село. Вероятно Чешката република дори няма да има дълготрайна полза от хокейната победа, тъй като без съмнение добрите чешки спортисти скоро ще бъдат привлечени в други национални отбори – на тях ще им се платят милиони долари, както това става във футбола, а чехите ще трябва да подготвят нов отбор и така нататък до безкрайност. (Доколкото ми е известно, подобна е съдбата на няколко изключително успешни руски национални отбори.)

Лозунгът „Хашек президент“² доказва единствено и само дълбокото объркване на чешките умове, що се отнася до чешката национална идентичност.

Сегашната хокейна победа, естествено, не може да анулира завземането на властта от комунистите през февруари 1948 г. и няма да реши нито един от актуалните проблеми на Чешката република.

Разбрах, че хората в Моравия, засегнати от наводненията през миналото лято и до днес нямащи нормални жилища, били преодолели депресията, предизвикана от природното бедствие едва сега – след като станали свидетели на победата на чешките хокеисти. Предполагам, че тази победа не им е построила дом, но все пак признавам, че тя вероятно дава сили и оптимизъм на жертвите на наводненията да се справят с тежката ситуация.

Давам си сметка, че хората имат нужда от позитивни и

² Има се предвид вратарят на чешкия национален отбор по хокей Доминик Хашек. - (Бел. съст.)

ентусиазиращи символи, а чехите, както изглежда, се нуждаят повече от всеки друг

от увереността, че са известни, значими и уважавани по света. В действителност това ще се случи едва тогава, когато те започнат да произвеждат нещо, с което трайно и новаторски да се наложат на световните пазари.

По време на последното Световно първенство по футбол, когато Чехия почти победи, чешкият отбор беше известен във всеки дом, в британските училища децата разиграваха футболни първенства и се разделяха на съответните национални отбори – мнозина от тях искаха да бъдат чехи. Но няколко месеца по-късно отново никой не се интересува къде се намира Чешката република. Чехите обаче не бива да се гразнят от това – Чешката република е само една от многото неголеми европейски държави. А и един народ все пак не се нуждае от постоянно потвърждаване на това, че е голям и велик, за да преодолее комплекса си за малоценност. На зрелите хора не са им потребни подобни патерици. Както изглежда, чехите постоянно се връщат към навиците си от 80-те години. Дали не е заради това, че именно тогава парадоксално се чувстваха най-добре? Живееха в санаториума на Хусак, не се налагаше да вземат решения, режимът ги хранеше, повечето хора си мълчаха и ходеха на вилите си, стандартът им на живот беше добър, живееха като деца и се забавляваха с детски игри като хокей и футбол.

В Посланието си до коринтяните за любовта апостол Павел пише: *„Когато бях дете, като дете говорех, като дете мисаех, като дете отсъждах. Но когато станах мъж, преодолях това, що е детско.“*

Кога подобно нещо ще се случи и с чехите? Кога пражани, изпадащи в лудешка еуфория по време на спортни състезания, ще разберат, че става въпрос просто за спорт, а не за историческа национална победа? Кога ще пораснат и ще престанат да се държат като

деца, както ги принуждаваше комунистическият режим? Вместо с важните неща, заслужаващи вниманието на зрелите и достойни хора, чехите като че ли все още са склонни да се занимават с дреболии, както правеха по времето, когато победението на свободни и отговорни личности им беше забранено.

Джен Дич, американски режисьор на анимационни филми, живеещ от много години в Прага, в неделя следобед разпрати от Прага по света следното изявление:

„През март 1969 г., шест месеца (sic) след окупирането на Чехословакия от Съветския съюз, чешките хокеисти победиха тогавашния световен шампион, отбора на Съветите. Хората тук в Прага буквално полудяха: очевидно тази победа се превърна в символ на отагъщението; във въодушевяването си те разрушиха представителството на съветския „Аерофлот“ в Прага и с ентузиазъм „оскверниха“ още няколко подобни институции.

Тези не съвсем приятни прояви на чешката гордост доведоха до отстраняването на Дубчек и до унищожаването и на най-малките надежди за свобода.

Днес, тридесет години (sic) след руската инвазия, чехите най-накрая стъпкаха руснаците. Днес Прага отново изглежда като по време на революция. По улиците преминават автомобили, претъпкани с четири пъти повече пътници от позволеното, със стърчащи от прозорците им хора, размахващи национални знамена и надуващи клаксоните. Маади хора тичат из града, пеят и крещат: „Видя се кой е от кааса. Руснаците клебнаха.“

От пет часа сутринта, преди началото на срещата, Староместкият площад беше претъпкан – 75 000 фенове размахваха повече знамена, отколкото видях по време на революцията през 1989 г. Пedaха мача на огромни видеостени.

През изминалите няколко седмици в Чешката република се случиха редица неприятни и потискащи политически събития,

а миналата година народът изпадна в масова депресия. Днешният ден обаче заличи всички кошмари. Днешният ден е ден на безгранична радост. Малка страна, бивши сателит, разби една от най-големите световни сили, която беше неин господар!

Тукашните комунисти имаха национален празник, който наричаха „Победоносният февруари“. Честваха завземането на властта на 25 февруари 1948 г. Не е невъзможно празникът да бъде възобновен, тъй като днес чехите отново си имат „победоносен февруари“, който биха тогаи да тачат занаяпред, а освен това и датите почти съвпадат!“

Чулик обижда чешкия народ, оспорвайки хокейните заслуги, които не разбира...

Иржи Иха

25. 2. 1998 г.

Тържинец, Чешка република

Позволявам си да оспоря мнението Ви, изложено във Вашата статия, озаглавена „Покрай всенародните възторзи след хокейната победа“. Не съм нито политолог, нито философ, а само 40-годишен запалянко, получил образованието си в тоталитарно висше училище и борец се с всичко, което се случва тук след ноември 1989 г., и най-вече с вътрешното прераждане на самия себе си.

Съжалявам, че продължавате гребнавите си битки с Ондржей Неф, цитирайки във връзка с изказването на Далибор Заруба (За новия *Победоносен февруари*) само интернет всекидневника „*Невидителни нес*“. Далибор Заруба изобщо нямаше предвид, че олимпийската победа на нашия отбор е реванш за завземането на властта през февруари 1948 г., както се опитвате да внушите на читателите. За всички тук бе ясно, че става дума

за един нов „Победоносен февруари“, тъй като този на Готвалд не е повод за празник.

Хокейната победа в никакъв случай не е само периферен епизод, изглежда сте пропуснали факта, че трябваше да победим Канада, а евентуално и САЩ, и освен това нашите момчета бяха смятани за аутсайдери, които по някакво случайно стечение на обстоятелствата играят хоккей.

В олимпийския чат (www.canoe.ca) феновете на Канада нито за миг не допуснаха, че Чехия ще бие Канада. На моя призив „GO, CZECH TEAM, GO“ получих няколко имейла, в които авторите ме призоваваха да гойда на себе си, тъй като цял свят знаел, че най-добрият хоккей се играе в Канада.

По този въпрос ние тук бяхме наясно и затова у нас се надигна такава вълна от радост, когато момчетата от нашия подценяван отбор им го върнаха на всички по ред, в това число на САЩ, Канада и Русия – никого не пропуснахме, бихме ги всичките.

По същия начин се радвахме и когато Чехия би на финалите на Европейското първенство по футбол в Англия.

Абсолютно не мога да се съглася с Вас, че Чешката република няма да има дълготрайна полза от тази хоккейна победа – младото ни поколение хокеисти (младежките и детските отбори) видя как трябва да играе и получи добър пример от Ягър, Ружичка, Рейхел, Хашек, Свобода и др., които заеха първите места както в Националната хоккейна лига, така и в националния отбор. По същия начин ще се вдигне нивото на отборите в нашето първенство, победата ще напълни стадионите. Очевидно изобщо, ама изобщо не разбирате от хоккей, тъй като никакви чужди национални отбори не биха могли да привлекат нашите момчета – според правилата на Международната

хокейна федерация не се разрешава на играч, който след навършване на 18-годишна възраст е представял определен национален отбор, да играе след това за друг национален отбор: именно по тази причина Петър Недвед не можа да играе в Нагано за Чешката република, защото на Олимпийските игри в Лилехамер през 1994 г. игра за Канада; за нашия национален отбор обаче игра Петър Свобода, който също като Недвед е с двойно гражданство. За Канада, където живее от 16 години, обаче не е играл никога.

Освен това няма да ни се наложи да подготвяме нов отбор, тъй като след 4 години на зимната олимпиада в Солт Лейк Сити (САЩ) отново ще играят Ягър, Рейхел и останалите, подкрепяни от новите момчета, които още чакат своя шанс.

Скандирането „Хашек президент“ подчертава значението на Доминик Хашек като герой на геня и изобщо не доказва дълбокото объркване в чешките умове. И сравнението с Вацлав Хабел като герой на Ноември (разбирай герой на геня) просто пасва. Вацлав Хабел сам предложи на Доминик Хашек в телефонен разговор своя пост: „...хората призовават „Хашек президент“, защо пък не те стенилите...“ Но Доминик Хашек пък помоли Хабел да остане президент, тъй като още няколко години с удоволствие би искал да поиграе хокей (интервю на Вацлав Хабел от 22. 2. 1998 г. след излизането му от болница).

Убеждавате ни, че след успеха на нашите футболисти всеки в Англия знаел къде се намира Чешката република, а сега вече никой не се интересува от това (като че ли тези неща не се учат по география – не изкарвайте, моля Ви, хората пълни глупаци). Според мен сравнението Ви е твърде пресилено – в Шампионската лига вече години наред играят чехи, при това твърде успешно (Миклошко – в Уест Хемптън Юнайтед,

Сърничек – в Нюкасъл, Бергер – в Ливърпул, а преди него и Поборски, и Върто).

Тук се борим с депресията, която държим на нашите политици и на самите себе си, тъй като ние си ги избрахме, но обективно бих могъл да кажа – да, преди Ноември имаше хора, чийто жизнен стандарт беше по-добър, например младите семейства с деца, но никога, освен тесногърдите комунисти, не призовава за връщане назад.

В Чехия искрено се радваме на успеха на нашите хокеисти в най-голямото олимпийско състезание – по хокей на лед; понякога радостта ни е леко преувеличена, но Техническите служби с удоволствие ще почистят няколкото счупени бутилки от шампанско (както винаги правят това след честването на Нова година), а гордостта, че сме чехи, ще ни остане. Да, ние сме малък народ, чийто хокеисти покориха света въпреки пренебрежението и дори презрението на всички, а вие ни обвинявате, че се държим детински. Не, господин Чулик, Вие дълбоко грешите.

Превод от чешки: Славя Димитрова

Преводът е направен по: Jan Čulík, ... *jak Češi jednají*.
Milenium Publishing, Chomutov, 2000.

*Изследването „Чешки елементи в българската гимнастическа терминология“ на нашия незабравим учител проф. Светомир Иванчев е отпечатано за първи път през 1966 г. в Годишника на Софийския университет. По-късно то е включено от автора в книгата му „Приноси в българското и славянското езикознание“, излязла през 1978 г. в издателство „Наука и изкуство“. Тук го публикуваме отново не само защото се вписва в тематиката на настоящия „спортен“ брой на **НОМО ВОНЕМИС**, но и за да поставим началото на една нова рубрика, която решихме да наречем **АРХИВ**. В нея ще ви връщаме към класически езиковедски, литературоведски, исторически и народоведски изследвания, посветени на различни аспекти от чешко-българските и българско-чешките взаимоотношения. Ще ви представяме забравени или трудно достъпни документални материали за връзките между България и Чехия в различни сфери на обществения и културния живот, както и свидетелства за личните и професионалните контакти между чехи и българи в близкото и по-далечното минало.*

Чешки елементи в българската гимнастическа терминология

Светомир Иванчев

1. В българската гимнастическа терминология (касае се специално за терминологията на основната и уредната гимнастика) са налице редица термини, които още от пръв поглед правят впечатление поради особената си и непривична, така да се каже, небългарска структура: *вис, клек, лег, мах, хват; въввят, въввятен, възмах, задмят, задмятен, двойнозадмятен, задаюлеене, задстойка, надопора, надхват, отмят, отпад, подкръг, подмах, подмахен, подмахов, подмят, подмятен, подхват, двойнопредмятен, предаюлеене, предмах, предмахов, предмишници, предмят, предмятен, предстъпка, разкрачка, размах, размахен, размят, размятен*. Ранна бегла сверка със съществуващата, утвърдена още от средата на миналия век чешка гимнастическа терминология¹, е в състояние да ни убеди, че в случая става въпрос за заемане наготово от чешки език на редица термини, както и за оформянето на местна почва на цяла една терминологична област с характерни структурни черти

¹ A. Šebánek, *Filologický rozbor českého názvosloví tělocvičného*, Sokol, Praha, 1914; A. Šebánek, *Česká terminologie tělocvičná (Příspěvek k otázce obohacování a tvořivosti českého jazyka)*, s. 203. Dr. Jaroslav Šterc, *Tělocvičné názvosloví*, Praha, 1960.

пог влиянието на чешкия език. За проникването на чешкото влияние в тази сфера на терминологията в България след Освобождението съществуват благоприятни условия.

„Дошлите на служба в княжество България различни служебни, търговски, военни, учени и други лица основават гимнастическо-спортни организации, в които участвуват и българската буржоазия и интелигенция, сближила се с чужденците. Такова било например гимнастическото дружество „Балкански сокол“ на чехите в София.”² „Първото гимнастическо дружество „Сокол“ в България бива създадено в 1881 г., по същото време, когато тогавашният български министър на народното просвещение Константин Иречек създава висшия учебен съвет, който установява гимнастиката като задължителен предмет в нашите гимназии. Чешкото

² В. Цонков, Материали по история на физическата култура в България, 1878–1944, София, 1955.

³ Вл. Стойчев, Чешко-българските спортни връзки, Чехословашко – България, сборник статии, издание на Дирекцията на печата и Славянския комитет, София, 1948, с. 51.

⁴ Проф. Н. Стоянов, Началото на днешната Юнашка организация, 1898–1938, Съюз „Юнак“, Юбилеен сборник, София 1938, с. 20.

⁵ Печатният орган на съюза „Юнак“ гъзги години излиза със заглавно клише, станало емблема на Юначеството, изработено от Иван Петрас, чех, учител по рисуване във Варненската гържавна мъжка гимназия. Юнашкият знак е изработен от художника Ото Хорейши в 1902 г. Кацуки, кампелмайстор на 13-ти рилски полк, написва мелодията на „Песен на българския Юнак“ – Вж. Ст. Чакъров, Първи учредителен конгрес на съюза „Юнак“ в София 1898 г., 1898–1938, Съюз „Юнак“ ... 46, 56, 57).

гимнастическо дружество се председателствува от Константин Иречек... Скоро обаче то бива разтурено. През 1893 г. по инициатива на чешкия политемигрант Козак-Чермак бива основано второто гимнастическо дружество, което носи пак названието „Сокол“, негови членове основатели са българи и чехи.”³ В 1895 г. София се формира първото българско гимнастическо дружество „Юнак”.⁴ След основаването на българския гимнастически съюз „Юнак“ през 1898 г. чешките гимнастици играят видна роля в неговата организация и техническата му дейност (И. Суханек и И. Буреш).⁵ Ръководни кадри на съюза са били изпращани в Чехия на

специализация (Н. Гладнишки например, един от дългогодишните дейтели на „Юнак“, автор на някои ръководства по гимнастика).

Разбира се, българската гимнастическа терминология, която се употребява днес, трябва да бъде разглеждана като резултат на продължително историческо развитие. Не бива да се смята, че нейното установяване в днешния ѝ вид е било еднократен акт. Названието гимнастически уред например, което се затвърдява у нас през последното десетилетие на миналия век, има за свои предходници наименованията *ташина, снаряд, гимнастика*. С последното название например си служи Д. Благоев, който като учител във Видинската реална гимназия през 1888 г. в един свой доклад до председателя на Видинското училищно настоятелство настоява за час по-скорошното въвеждане на гимнастиката като учебен предмет в гимназията, което могло да стане „...или като се

⁶ В. Цонков, Материали по историята на физическата култура ..., с. 10.

⁷ Още Н. Геров като учител в Копривщица учи децата на гимнастика. Известна е дейността на В. Левски в родния му град като организатор на гимнастически и военни игри. В 1878 г. в София бива създадено първото гимнастическо дружество „Български лъв“. След 1879 г. в Източна Румелия руски офицери и българи основават гимнастически дружества с цел населението да добие известна военна подготовка. – Вж. Н. С. Бижев, Предистория на Съюза на гимнастическите дружества „Юнак“, 1898–1938. Съюз „Юнак“, ... с. 23-24.

услови един учител, който да учи децата на разни телесни гимнастически упражнения, или като се построят в двора на гимназията няколко гимнастики, които няма да струват скъпо“.⁶ Би трябвало да се различава един начален период още преди Освобождението и през първите години след него, когато гимнастическата терминология се формира стихийно. Отделни термини имат по-стара местна народна традиция,⁷ други се пренасят

по-късно от Чехия от наши студенти, които са следвали там и обикновено са имали будни обществено-политически интереси. Те неизбежно са бивали във връзка по това време с чешкото гимнастическо движение, основано от М. Турш именно

⁸ „... български младежи, свършили образованието си в Чехия, Швейцария, Германия, където са били членове на гимнастически дружества, като се завръщат в България, погемат унициативата за създаване гимнастически дружества и у нас“ – Н. С. Бижев, Прегистория на Съюза на гимнастическите дружества „Юнак“, 1898–1938. Съюз „Юнак“, ... с. 24.

⁹ През 1880/1881 учебна година във Варненското реално училище бил открит трети клас, броят на учениците възлизал на 83, а преподавателите станали четирима. Между тях бил и чехът Вацлав Емлер, с когото е свързано въвеждането на предмета гимнастика за пръв път във Варненското училище. Във Варна В. Емлер учителствува от септември 1880 до септември 1885 г. След това става учител във Русе, където преподава физика и дескриптивна геометрия до 1909 г. При провеждане на занятия по гимнастика В. Емлер сигурно се е ръководел от разпространената по онова време соколска гимнастика в Чехия. – В. Цонков, Принос към историята на училищното физическо възпитание в гр. Варна през ХАХ век., Пета научна сесия на ВИФ, Сборник доклади, София, 1958, с. 54–55.

по обществено-политически съображения с предназначение да укрепва народностното чешко съзнание.⁸ Много от чешките специалисти, често политемигранти, които след Освобождението идват да работят в България, са възпитаници на „Сокол“,⁹ а и основателите на първите гимнастически дружества у нас са също така проводници на установяването на чешките термини в нашата гимнастическа терминология. Впоследствие през първите години след създаването на гимнастически съюз „Юнак“ в него се използва една установена по стихийен път терминология в резултат на местни традиции и различни чужди влияния, преди всичко чешкото. И едва от началото на нашия век започват да се правят първите системни опити за установяване на постоянни термини, основани

на известна система.¹⁰ Това продължава до Балканската война и особено през време на периода между Първата и Втората световна война, когато гимнастическият съюз „Юнак“ развива доста голяма дейност. В България работят през известен период и швейцарски инструктори,¹¹ и други чужденци от Запад. В гимнастическата ни терминология обаче, и това е удивително, не проникват никакви западноевропейски заемки. В това отношение гимнастическата ни терминология заема изолирано и почти извънредно място сред останалите специални и дори физкултурни и спортни терминологии с почти изключителния си славянски характер. (Известно е например, че спортната ни терминология гъмжеше от

¹⁰ В 1901 г. в Кюстендил излиза Пълно ръководство по гимнастика от Д. Бланшуг и И. Големинов, в предговора към което се казва: „Ние нямаме дотам установена гимнастическа терминология, та бяхме принудени сами да ковим такава в много случаи.“ В ръководството на Д. Бланшуг и И. Големинов вече намираме термините *скапонка*, *опора*, *коза*, *кон*, *весиака*, *напад*, *водоравен*, което говори, че в гимнастическата практика вече е била в обръщение една устно установена терминология, в която личи чешко влияние, както впрочем това ще се види по-нататък от разбора на езиковия материал.

¹¹ В 1894 г. в България идват да работят поканени от българското правителство 11 души швейцарски учители по гимнастика. – Вж. Проф. Н. Стоянов, Начало на днешната Юнашка организация..., с. 20.

западноевропейски заемки и все още не се е освободила напълно от тях.) Това обстоятелство трябва да се отгледне, от една страна, на чешката основа на тая терминология, на чешкия образци, по който се изгражда. Самата чешка гимнастическа терминология е изградена като стройна национална система от изключително славянски материал, макар и да се наблюдават много калкирания от немски език, които са почти неизбежни в такива случаи. Съзателят ѝ М. Турш се е ръководил от свои особени схващания, общи впрочем с пуристичните тенденции, прокарвани от чешките

възрожденци в различни области на специалната чешка терминология. От друга страна, всичко това е съвпадало в значителна степен с идейната основа на

¹² Това важи дори и за по-късния период в развитието на нашето физкултурно движение: „Докато влиянието на съветското физкултурно движение върху работническото физкултурно движение у нас е безспорно, не можем да кажем същото и за буржоазното спортно движение. То продължава да се развива (специално съюзът „Юнак“ като една от най-големите буржоазни спортни организации) под чешко влияние с все по-засилваща се тенденция на немско влияние“ Вж. Н. Петрова, Някои материали по руското и съветското влияние върху развитието на физическата култура у нас, Пета научна сесия на ВИФ..., с. 89.

¹³ „Непосредствено след освобождението ни се заражда самодейно физкултурно движение. Последното се развива у нас главно под чешко влияние... Трябва да се подчертае, че общото физическо възпитание в царска Русия били в значителна степен по-слабо развито в сравнение с други западноевропейски страни. Въпреки че ориентировката на нашите физкултурни ръководители от това време била на Запад, и то специално към Чехия, в нашия печат излизат немалко статии, преведени от руски“ – Вж. Н. Петрова, Някои материали ..., с. 86–87.

съюза „Юнак“.¹²

Като приемаме, че основата, върху която израства и се оформя българската гимнастическа терминология, е чешка, не бива да забравяме, че още в стихийния период от развитието на гимнастическата ни терминология върху нея известно, и то вероятно постоянно влияние оказва и руската гимнастическа терминология, по това време все още неустановена окончателно.¹³ Силно е руското влияние върху терминологията на строежите упражнения и военната гимнастика, които се установяват у нас непосредствено след Освобождението с изграждането на нашата национална войска по образеца на тогавашната руска армия. Самата руска гимнастическа терминология обаче в началото на века се оформя и окончателно установява също под влияние на чешката соколска терминология. За да бъдат ясни ролята и значението на соколската гимнастическа терминология и

оформянето на българската гимнастическа терминология, както и на руската, налага се да направим кратка културно-историческа справка. През 1862 г. г-р Мирослав Турш основава в Прага първата соколска организация „Пражки сокол“. Скоро соколски организации се появяват по цялата територия на Чехия. М. Турш, съзателят на оригинална чешка гимнастическа система, съставя и цялостна чешка гимнастическа терминология.¹⁴ След няколко последователни частични разработки на гимнастическата терминология, публикувани между 1862 и 1872 г., през последната 1872 г. М. Турш издава своята книга „Основи на гимнастиката“, с която соколската гимнастическа терминология се установява окончателно в завършения ѝ вид.¹⁵ В своята терминология М. Турш утвърждава редица подходящи наименования, създадени от неговите предшественици. Наред с това обаче той използва в максимална степен лексикалното богатство на възраждащия се чешки език, представено в чешко-немския речник на Й. Юнгман, като в редица случаи преосмисля заетите от речника гуми за нуждите на гимнастиката. Въпреки стремежа си да създаде национална, чисто чешка оригинална терминология, М. Турш в редица случаи е бил принуден да превежда термини от немски език. В същност за образец в неговата терминологична работа му е служила немската гимнастическа терминология. Много от калките от немски език М. Турш намира наготово в речника на Й. Юнгман, други създава сам:

¹⁴ A. Šebánek, Česká terminologie tělocvičná ..., с. 217.

¹⁵ Dr. M. Tuřš, Základové tělocviku. V publikaci J.V. Jahna a M. Pokorného, Kronika práce, osvěty, průmyslu a náležív, díl I, Praha, 1872.

– Leibesübung, meziskok – Zwischensprung, náskok – Ansprung, průvlek – Durchzug... В много случаи обаче М. Турш е принуден да създава сам напълно независимо от немския език нови

термини. Такива са многобройните коренни или представъчно-коренни неологизми, някои от които преминават по-късно в нашата българска гимнастическа терминология и дори започват да служат за образец, по който се създават нови термини на местна почва: dřer, klek, klik, kmih, kor, met, sun, toč, sřit, svís... Особено характерни са представъчно-коренните образувания като ředskok, ředhup, ředkmih, ředhyb, ředhod,... záhup, zákłon, zákmih... От съществителното ра е М. Турш образува редица нови термини, глаголи, прилагателни и наречия: ředpražiti, řipražiti, rozpražiti, uražiti, vzpražiti; řednožmo, rozpražmo...; soupražný, střídopražný... Също така и от съществителното пона: řednožiti..., řednožmo..., řednožný... Най-сетне М. Турш образува редица сложни термини от типа на: dalekovysoký, vysokohlubokodaleký, celoobrat, dvojchmat, dvojkor, jednodružný, levonož, levoruč, obounož, obouruč, veleskok, veletoč.

Туршовата терминология обхваща повече от 800 наименования, от които около 50 са взети наготово от традиционната чешка гимнастическа терминология. От речника на Й. Юнзман М. Турш е взел 450 термина, от които приблизително половината с прякото им значение, а останалата половина семантично е приспособил за нуждите на гимнастиката. Броят на образуванията от него самия термини възлиза на около 300. От цялата тази създадена в средата на миналото столетие Туршова терминология са отпаднали малко термини – не повече от стотина. От Чехия с соколската терминология се разпространява най-напред у юните славяни, а много по-късно и в Русия. В чешката енциклопедия от 1905 г. е отбелязано че „сokolски организаци има на различни места и в България (на първо

¹⁶ Ottův slovník naučný, XXIII, 1905, Sokolstvo.

място – б. м., С. И.), в Сърбия и Русия“.¹⁶
В Русия соколската система на

гимнастика започва да се разпространява в началото на столетието. В края на първото десетилетие и първата половина на второто десетилетие соколската система като „славянска“ система за телесно възпитание се насажда усилено в Русия: в училищата, в армията, в дружествата „Сокол“.¹⁷ Заедно с чешката гимнастическа система чешките преподаватели по гимнастика и руските последователи на соколството разпространяват и съответната терминология...¹⁸ Поставя се въпрос за сравнение с терминологията на другите гимнастически терминологични системи, тя дава възможност кратко и ясно да се определи формата на изпълняваното упражнение и обхваща достатъчно голям

¹⁷ Малая советская энциклопедия, т.8, Москва, 1930, с. 161; Гимнастика (под общей редакцией И. М. Кореновского, Л. П. Орлова, Л. О. Штакельберга, С. В. Янануса), Москва – Ленинград, 1940, с. 33.

¹⁸ По данни на списание *Sokol*, орган на „чешката соколска община“ в Прага, през 1905 г. в Русия има 20 чешки учители по гимнастика (1906, бр. 4, с. 88), а в 1910 г. около 100 (1910, бр. 9, с. 222). В 1911 г. те вече са 150 (Н. В. Манохин, Краткая история русского сокольства, Петербург, 1924, с. 31.). За дейността на чешките учители по гимнастика в Русия и за влиянието на чешката гимнастическа терминология върху руската соколска терминология вж. и E.Wagner, K otázce vytváření terminologických systémů v příbuzných jazycích (Na okraji nového ruského gymnastického názvosloví), Sovětská jazykověda, 1954, 4, с. 351-352.

¹⁹ *Sokol*, 1906, бр. 5, с. 110 – 111.

брой упражнения. В пражкото списание „Сокол“ през 1906 г. бива напечатан за нуждите на чехите, които преподавали гимнастика в Русе, речника *Tělocvičný česko-ruský slovníček*, съставен от гимнастическото дружество „Север“, в Петербург.¹⁹ В тоя речник, който представя пръв опит за съставяне на чешко-руски речник по гимнастика и спорт, са представени най-важните термини (около 400) от „Основите на гимнастиката“ на М. Турш заедно с превода на руски език (с голям брой бохемизми) и с чешка транскрипция на руските гуми-съответствия, с която се дава произношението им. В същото списание в 1902 г. бива

отпечатан проект за руска гимнастическа терминология под названието „Tělocvičný česko-ruský slovník. Чешко-русский словарь гимнастической терминологии“ с подзаглавие „проект Петроградского Сокола“.²⁰ Този проект представя в същност по-горе посочения речник в подобрен и значително разширен вид (в него има около 600 заглавни гуми) без транскрипция на руските гуми. Същото списание през следващата 1910 г. напечатва допълнение към речника (44 термина).²¹ Речникът на петербургското дружество „Сокол“ ляга в основата на терминологията в преведеното от А. В. Манохин чешко ръководство по соколска гимнастика (Ā soustavě sokolské, Praha, 1908), което бива издадено в 1911 г. в Петербург под заглавие „Курс по сокольской гимнастике“.²²

Изследвайки *сбени типе* на руската соколска терминология, в нея лесно може да се открият голям брой чешки елементи: *veles kok* (veleskok), *выдержка* (výdr), *вис* (vis), *свис* (svis), *занюжить* (zano it), *отбойка* (odbočka), *предклон* (předklon), *скръчка* (skrčka), *слетище* (sletišťe), *слетовый* (sletový), *сед* (sed), *стой* (stoj), *уник* (únik) и гр. Цяла редица калки отбелят за заимствуване на начина на словообразуване с представки (*пред-*, *за-*, *при-*, *раз-*, *из-*, и *по-*), които определят по-дала и амплитудата на движението *предручить* (předražít), *заручить* (zara it), *взручить* (vzra it), *предкач* (předhup), *закач* (záhup) и *по-*. Влиянието на принципа за краткостта върху които са изградени чешките термини, може да се види в засилването на с премеча към

²⁰ Sokol, 1909, 61, с. 160 – 165.

²¹ Sokol, 1910, 1, с. 11.

²² Е. И. Мельников, К вопросу о чешских элементах в современном русском языке (спортивно-гимнастическая лексика), Československá rusistika, кн. 3, 1961, с. 140 – 141.

кратки названия на упражненията и към термини във форма на съществителни, образувани от глаголни *сбени* без *буквите* за руския език *наставка -и-е. кач* (hup), *присед* (dřep), *поуприсед* (podřep). По-голямото влияние на чешкия

език била използвана първата част на сложните термини *веле-* (веле-, вел-), която става съставна част на някои термини калки: *велеверчение*, *велеборот* (veletoč), *велепремет* (velpřemet), и пр. Влияние от страна на чешката морфема -тук личи в употребата на елемента *-шмыг* (ср. глаголите *шмыгать*, *шмыгнуть*) при образуването на някои наставъчни термини: *вышмыг* (výtук), *перешмыг* (přetук), *велеперешмыг* (velpřetук). Често влияние в семантиката се наблюдава в значението на цяла редица терминоλογични съчетания [например в значението на прил. *простой* в съчетанието *простой вис* (vys prostý), *смешанный* в *смешанный вис* (smíšený vis) и пр.]. В много случаи при звуков съвпадение на чешките и руските названия възниква въпросът дали даден термин представлява пряка заемка или семантична калка: *вне* (vně), *выкрут* (výkrut), *вылет* (výlet), *выпад* (výpad), *выскок* (výskok), *завес* (závěs), *лет* (let), *перескок* (přeskok), *руб* (rub), *сгиб* (shyb), *слет* (slet), *соколка* (sokolka), *сескок* (seskok), *спад* (spád), *сесед* (sesed), *стремглав* (střemhlav).

Много термини, въведени от соколството, естествено са били възприемани от руското общество като русифицирани чужди думи, като варваризми.²³ Л. П. Орлов, на когото принадлежи приведенният по-горе благоприятен отзив за чешката гимнастическа терминология, изтъква следния голям недостатък на старата руска гимнастическа терминология, образувана по образеца на чешката: „Главен недостатък на спортната гимнастика, която преживява бурно развитие през този период, е била неразбираемостта на соколските термини. Подведен от външното сходство на отделни думи в руския и чешкия език, преводачът е заложил в основата на руската гимнастическа терминология чешките термини, като само леко ги е порусил. Така са били

²³ Е. И. Мельников, К вопросу о чешских элементах ..., с. 145 – 147.

създадени такива неразбираеми термини като: вис, стремглав, круг отбочив передом, вышмыг,

перешмыг, скорчка, припятка и др.”²⁴ Същото се отбелязва и от други автори и ръководства по гимнастика.²⁵

Една част от сколските названия излизат от употреба с преустановяване на съществуването на руската сколска организация. От сколската лексика преминава в съветската терминология, преди всичко в терминологията на спортната гимнастика, цяла редица наименования (на упражнения, на уреди, спортни съоръжения, свободни упражнения). Съветската гимнастическа терминология има изобщо електичен характер. През 1937 г. тя бива преработена от специална комисия в съответствие с изискванията на общаруския руски език; новата съветска терминология бива въведена в 1938 г. Много от названията на предишната сколска терминология биват изоставени, например: скорчка, уник, спремелав (в значението надолу с главата), заручипъ, загиб, взне, метъ наброс, отпуссти (същ. име), ссед, разснупие, ръчипъ, южипъ, припятка, пулеупражняльня, вылет и др., с словообразованията с *веле-* (велеперешмыг и пр.), с *-шмыг* (перешмыг и по.), заемките с *-шук* (докошук) и др. Представителите глаголи от типа *предручить*, *взручить* биват заместени със съчетания (руки вперед, руки вверх и по.). Сколският начин за употреба на представките бива отхвърлен (*как*

²⁴ Гимнастика (пог. общей редакцией Л. П. Орлова), Москва, 1952, с. 23.

²⁵ Гимнастика (пог. общей редакцией А. Т. Брыкина), Москва, 1950, с. 24; Гимнастика (пог. общей редакцией А. М. Шлемина и М. Л. Украин), Москва, 1954, с. 18; Н. И. Ифантопуло, А. П. Колтановский, Терминология гимнастических упражнений, Москва, 1955, с. 3; Гимнастика в СССР (справочник), Москва, 1955, с. 9.

вперед вмес то сколско *предкаи*, *как изад* вмес то *закаи*, *поворот на кае с преди* вмес то *obrat v před-huru*). От застите термини отпадали пък и като *вис*, *сед*, както се следва с етикетната руска лексика. В новата терминология от 1938 г. отпадали и цяла редица думи от старата терминология, които представят семантични калки: *выкрут* (*výkrut*), *завес* (*вис* *завесом závěs*), *вие* (*завес* *вие závěs*

vně), *перемах* (přešvih), *скрещение* (skřížení), *снаг* (снаг из унѣра в вис spád ze vzpouhu do svisu), *смѣшанный* (смѣшанный вис smíšený vis), *прѣстїи* (прѣстїи вис prostý vis), *унѣр* (с ѡ кѡ бѡком из унѣра odbočka ze vzpouhu), *както изгледжа и хвѣт* (hmat), *с ѡ кок* (seskok) и *нѣки* групѣ.

2.1. Термините в българската гимнастика перминирани, както от пръв полег правят впечатление с ѡбѣта си с пружина, магат да бъдат обединени в две групи.

Корени (безсуфиксни и безпрефиксни) отлагателни съществителни²⁶

вис, ч. vis (бедрен –, безхватен –, вратен –, гвуколенен –, заден –, езджен –, клекнал –, коленен –,

лакътен –, лежащ –, мишечен –, надлъжен –, напречноразкращен –, обратен –, опорен –, петен –, пръстен –, разкращен –, седящ –, склонен –, смесен –, стоящ –, страницен –, стъпален –, тилен –); висилка; висов (–о избиване, – кръг, –а опора, –о превъртане); *лакътно висов* –а опора).

клек, ч. dřer, klek; *поукаек*, ч. podřer.

лег, ч. leh (десен –, лѣв –, надлъжен –, страницен –, разкращен –, тилен –).

мах, ч. kmih, kotihání (голям –, вълнообразен –, външен –, вътрешен –, горен –, голен –, преден –,

²⁶ Дадени са и всички производни, както и гвучленните им съчетания. Съчетанията от повече членове не се дават, тъй като в гимнастическата практика те са извънредно много и за нашата цел не е необходимо да се изброяват. Освен това те представят комбинации от приведените еднoчленни гвучленни термини. Двучленните съчетания се привеждат, за да се види все пак поне отчасти извънредно голямата честота на употребата на изследваните термини.

страницен –, тилен –, ъглов –); *възмах*, *задмах*, ч. zákmih, záhur (кръгомен –, обратнокръгомен –), *задмахов* (– отскок); *напречноразмахов* (– прескок); *подмах*, ч. podmet (кръгомен –, тилен –); *подмажен* (–хно превъртане); *подмахов* (– отскок); *предмах*, ч. pshedkmih, pshedhur (кръгомен –, обратнокръгомен –); *предмахов* (– отскок); *ратах*, *размахен*

(–хна залупка).

мят, ч. met (заген –); мн. ч. *мятания*; *въвмят* (– с двата крака); *въвмятен* (–тно въртене, – подскок); *двойнопредметен* (– пѳс ккк); *двойнозадметен* (–тна с клѳка); *задметен* (– стк ккк, –тна с клѳка); *задмет* (кръг омен –); *опмет* (– ѳ двата крака); *подмет*, ч. podmet (заген –); *подметен* (– стк ккк, – прехѳ); *предмет* (кръг омен –); *предметен* (–тна залупка, – стк ккк, – пѳс ккк, – прехѳ); *размет* (заген –); *разметен* (–тно въртене, – стк ккк, – пѳс ккк).

хвѳт, ч. hmat (въннн –, въпреннн –, кръс тѳ ан –, бърнат –, прехванѳт –, разпѳреннн –, сбраннн –, свободеннн –, смесеннн –, основни хватове); *безхвѳтен* (– вис, –тно въртене, –тно превъртане, –тна стойка); *глазенохвѳтен* (–тна опора); *еднохвѳтен*, в чешки има dvojhmat (–тна везна); *надхвѳт*, ч. nadhmat; *петохвѳтен* (–тно кълбо, –тна опора); *подхвѳт*, ч. podhmat; *прехвѳтен* (– кръг).

бяг, ч. bĕh.²⁷

Всички изброени съществителни и образуваните от тях производни липсват в българския език с друго значение освен с това, с което са представени в гимнастическата терминология. Впрочем в съществуващите речници на българския език, както и в Архива на съвременния български книжовен език към Института за български език при БАН те не са представени. Тук е налице само гумата *мах* с примери от П. Р. Славеѳков, И. Вазов, П. П. Славеѳков и Ив.

²⁷ Среца се в началото на този век със значението на днешния термин бягане – Вж. К. Маринов, Редни, маршови и подготвителни гимнастически упражнения, София, 1904.

Шишманов. В Речника на съвременния български книжовен език тя е отбелязана като рядка, означаваща едно движение на ръка, замах. В Български тълковен речник гумата е

изпълкувана като замахване, удар. Освен мах в речниците е представена и гумата *бяг* със значение бягане, тичане, тя обаче не се употребява днес като гимнастически термин. Всички останали термини са напълно жива съставна част от съвременната гимнастическа терминология и се срещат на всяка стъпка както в практиката, така и в гимнастическата литература.²⁸ Съществителните от разглеждания тип наистина не са напълно непознати в българския език (*бяг, мах, вик, бод, гръх, ек, зеб, зов, скок, ход...*), но, общо взето, са доста редки и непривични.²⁹ Не са особено чести и продуктивни тези имена и в чешкия.³⁰ Поради своята краткост обаче те се оказват много подходящи елементи за изграждане на команди за изпълняване на гимнастически упражнения и създателят на чешката гимнастическа терминология М. Турш проявява предпочитание към тях и по подобие на *chvat, stoj, běh, bod, chmat, chod, skok, smyk* и гр., съществуващи вече в езика с определени конкретни значения, създава нови като *vis, klek, leh, kmih, met, sed, chvat*.³¹ Както се убеждаваме от сравнението, успоредницата между чешкия и българския език във формално отношение е пълна. Колкото до реално съществуващите чешко-български

звуккови семантични съвпадения, те се наблюдават само при една част от термините: *вис*, ч. *vis*; *аег*, ч. *leh*; *мят*, ч. *met*; *бяг*, ч. *běh*. Колкото до *клек*, този термин по гласеж съответствува напълно на чешкия *klek*, в семантично отношение обаче той е съответствие на *dřer*, тъй като *klek* в чешки означава *коленичене* (*klečeti* = коленича,

²⁸ К. Изатов, терминология на основната гимнастика, София, 1956; Н. Мирчев, терминология на упражненията на уреди, София, 1953.

²⁹ Ю. С. Маслов, Очерк болгарской грамматики, Москва, 1956, с. 46, 56. В останалите български грамматики за този начин на словообразуване дори не се говори.

³⁰ Fr. Trávníček, Mluvnice spisovné češtiny, I, Praha, 1951, s. 322–323.

³¹ A. Šebánek, Filologický rozbor českého názvosloví tělocvičného ..., s. 203.

нсв., *kleknout si* = коленича, св.), а на нашето значение на термина (което личи при глаголите *клекча*, *клекна*) съответствува чешкият термин *dřer* (съответно от глагола *dřereti*). Останалите термини представляват калки на съответните чешки: *мах*, ч. *kmih*; *предмах*, ч. *předkmih*, *předhur*; *задмах*, ч. *zákmih*, *záhur*; *хват*, ч. *hmat*; *надхват*, ч. *nadhmat*; *подхват*, ч. *podhmat*. Камо имаме през вид културно-историческите обстоятелства, при които се създава нашата гимнастическа терминология, не можем да се съмняваме в това, че в основата на посочените български термини лежат чешките. Въз основа и по подобие на така оформения тип термини у нас вече на местна българска почва се създават нови термини, които нямат точно съответствие в чешкия език: *полукаек*, *възмах*, *задмах*, *подмах*, *предмах*, *размах*, *въвмят*, *задмят*, *отмят*, *подмят*, *предмят*, *размят*.

Към изброените коренни безсуфиксни и безпрефиксни отглаголни съществителни могат да бъдат причислени условно и съществителните *скок* и *ход*, съществуващи отдавна в българския език (и съответно *подскок*, *прескок*, *подскочен*, *прескочен*, *преход*), които в областта на гимнастиката придобиват специално значение на термини, както и несъществуващите самостоятелно - *клон* (в *наклон*) и *-пад* (в *напад*, *отпад*). Префиксните образувания, приведени тук в скоби, ще бъдат разгледани в следващия раздел.

Префиксирани съществителни имена и съответните производни

във- *въвмят* (- с двата крака); *въвмятен* (-тно въртене, - поскок).

въз- *възмах*.

зад- *задаляване*, ч. *záhur*; *задмах*, ч. *zákmih* (кръгомен -, обратнокръгомен -); *задмахов* (- отскок); *задмят* (кръгомен -); *задмятен* (- отскок, -тна склонка);

- двойнозамятен* (-тна склонка); *задстойка* (двойна -, тройна -); *задстъпка* (странично бягане със -).
- на-** *никалоц*, ч. předklon; *нипад*, ч. vúrad.
- наг-** *надотра* (разкращен -, тилна -); *надхват*, ч. nadhmat.
- от-** *отмят* (- с двата крака); *отпад* (десен -, ляв -, - вляво, - вдясно, - напред, - назад); *отскок* (висок -, външновинтов -, въртежен -, гръбен -, двоен -, дъга -, зазен -, задмахов -, задмятен -, задноножичен -, заднопомятен -, задноразмятен -, клек -, - колело, колянносвит -, кръгомен -, летящ -, лицев -, напречноразкращен -, ножичен -, обтегнат -, опорен -, отсечен -, подмахов -, подмятен -, превъртане -, предмахов -, предмятен -, премятане -, разкращен -, разкращка -, свит -, - склонка, -страничен -, странично-спадащ -, тилен -, тилно-подмахов -, троен -, чупка -, ъглов -).
- пац-** *пацкръг* (зазен -); *пацих*, ч. podmet (кръгомен -, тилен -), *пацихен* (-хю превъртане); *пацихв* (- ст кк); *пацят*, ч. podmet (зазен -); *пацятен* (- ст кк, - преход); *пацкк*, ч. poskok (- вдясно - вляво -, десен -, дяккрьс тт ан -, - дъга, зигзагобразен -, клек, ляв -, лявкрьс тт ан -, напречен -, ножичен -, онвен -, страничен -, - чупка); *пацкоен* (-на с тика); *пацхват*, ч. podhmat.
- пре-** *прескок*, ч. přeskok (висок -, гръбен -, удвоен -, десен -, дъга -, зазен -, зигзагообразен -, клек -, - клек, колело -, коленен -, колянка -, колянносвит -, кръгомен -, кълбо -, - кълбо, лицев -, ляв -, напречноразмахов -, ножичен -, обръщане -, обтегнат -, опорен -, отсечен -, полуразкращка -, последователен -, превъртане -, премятане -, разкращен -, разкращка -, - разкращка, салто -, свит -, - склонка, - стойка -, страничен -, стъпване -, тилен -, троен -, чупка -, - чупка); *прескочен* (-чна залупка, -чно кълбо); *прехватен*, ч. přehmatem, - кръгом; *прехващане*; *преход*; *преходен* (-дна опора).

- пред-** *предяволене*, ч. *předhur* (кръгомно –); *предмах*, ч. *předkmiň* (кръгомен –, обратнокръгомен); *предмахов* (– отскок); *предмишници* (– долу); *предмат* (кръгомен –); *предмятен* (-тна залупка, – отскок, – подскок, – прескок); *двойнопредмятен* (– подскок); *предстъпка* (странично бягане с –).
- раз-** *размах*, *размахен* (-хна залупка); *размат* (заген –); *размятен* (-тно въртене, – отскок, – подскок).

В българския език наистина съществуват, както и в другите славянски езици редица, съществителни с представки, образувани безсуфиксно от съответни представъчни глаголи: запад, изход, подход, пролом, раздел, отгел, устрем и под.³² Във всички тези случаи обаче се касае за отглаголни образувания, отглаголният характер на които е много определен, връзката им със съответните глаголи осезаемо се чувствава. Не е така обаче при много от изброените имена. При много от тях е ясно, че са образувани от съответните съществителни чрез прибавяне към тях на някои префикси, един начин на словообразуване, свършено неприсъщ на българския език, а и на славянските изобщо. Това особено личи при съществителни като *задстойка*, *задстъпка*, *надопора*, *подкръг*, *предмишница*, *предстойка*, които са образувани чрез съответните префикси от самостоятелно съществуващите съществителни: *стойка*, *стъпка*, *опора*, *кръг*, *мишници*, при които няма и помен от глаголна семантика. Това личи впрочем добре и при много от останалите съществителни имена (*въвмет*, *възмах*, *задмат*, *задмат*, *надхват*, *отмат*, *подмах*, *подмат*, *подхват*, *предмах*, *предмат*, *размат*, които са образувани от съществителните *мах*, *мат*, *хват* със съответните представки). При това една от

³² Ю.С. Маслов, Очерк болгарской грамматики, Москва, 1956, с. 56.

представките се явява в свършено непривична (като представка) за българския език

форма: *във*. Докато съответният предлог ни е известен с гублетите *в/във*, двойният облик на представката е *в-/във-* например *впиша, втестя, вложя, вградя, но въввра, въввака, въведа, въдвора, въобрази, въодушевя, въоръжа, въпластя...* При една част от приведените от този раздел съществителни имена, като *напад, наклон, отпад, отскок, подскок, прескок, преход, размах*, отглаголният им произход се чувства много добре, те впрочем са известни отдавна в българския език с различни конкретни значения (тук не могат да бъдат причислени съществителните *отмят, подмят, предмет* и изобщо образуванията с корена *мят*, тъй като в българския са нормални съществителните *предмет, отмет, подмет* и *подг.*, образувани от свършена глаголна основа с коренна гласна *-е-*, докато при нашите термини ясно личи, че те са образувани от съществителното *мят* чрез свързването му със съответния префикс). При повечето от тях (с изключение на *отскок, подскок, прескок*) липсва гимнастическа специфика, гимнастическо съдържание. Тук в системата на гимнастическата терминология те придобиват специфично техническо значение и благодарение на своята структура се свързват доста добре с разглежданата група и допринасят за създаването на достатъчно масова основа за изграждането на определен тип термини. И наистина всички термини с представката *във-* са образувани на местна българска почва по подобие на оформилия се вече тип. Те не съществуват в чешката терминология, нито в руската. Също така може да се предполага създаването в България и на някои други термини като: *задстойка, задстъпка, надопора, подкръг, предстъпка, възмах, задмят, отмят, отпад, подмят, подмах, предмет, размах, размят*. Както личи от направената съпоставка, съответствие с чешките термини се наблюдава при малък брой

термини калку: *задаволене*, ч. *záhur*; *загмах*, ч. *zákmih*; *надхват*, ч. *nadhmat*; *предволене*, ч. *předhur*; *предмах*, ч. *předkmih*. При термините от този раздел следователно в повечето случаи се касае в същност за създаване на нови термини по чешки образец, представян от съществителни като: *předskok*, *předhur*, *předkmih*, *předhub*, *předhod...*, *záhur*, *záklon*, *zákmih...*

2.2. Трябва да се изтъкне, че наред с термините от посочените два безсуфиксни типа в българската гимнастическа терминология съществуват и типичните за българския език отглаголни съществителни като:

а) с наставка **-еж** *въртеж*; *въртежен* (– отскок); *сегеж*; *стоеж* (везни в –); по подобие на тях през 1904 г. срещаме и *строеж* вм. *строй* (строеж в една редица);³³
 б) с наставка **-ие** *избиване* (виско –, гръбно –, задно –, кръгово –, кофено –, мично –, с пално –, дълбо –); *аване*; *задаване*; *предване*; *посвъртане* (– между краката нагоре, – с двете ръце напред); *превтане*; *прехващане* (на следващо –); *присъване* (капене с едновременно –); *прихващане* (капене с едновременно –); *разгъване* (– на прупа); *разделяне* (обратен ход с –); *сгъване* (– на прупа); *спадане* (– във везна, – във вис, – в мах, – в мост, – в опора, – в сгъвка, задно –, кръгово –, – от вис, – от опора, – от сгъвка, с дъво –); *хвъртане* (– на дясно/ляво рамо напред, – с дясно/лява ръка вдясно/вляво напред/назад отполю напред, – с две ръце вдясно/вляво напред/назад отполю напред). В началото на века се срещат и термините: *главоизбиване*, *кракоприване*, *кракоразтваряне* и някои други подобни.³⁴ У Д. Бланц и И. Големинв все още *аване*, вм. *авг*, *сегене* вм. *сегеж* *с тене* вм. *с теж* (с тене на свипи крака – клек; с теж – сгъвка), *увисване* вм. *вис*, *качениене* вм.

³³ К. Маринов, Редни, маршови и подготвителни гимнастически упражнения, София, 1904.

колянка, *поскачане* и *рипане* вм. *скок*.³⁵

След като сме установили чешко влияние в двата кръга на

нашата гимнастическа терминология, и то с толкова широк обхват, много логично е да търсим влияние и при онези термини, при които на пръв поглед то не личи, които като че ли се основават на българското словно богатство и са изградени в съгласие със словообразователните закони на българския език.

Съществителни имена, оформени с наставката -ка висилка

вълновка, ч. *vlnovka* (– с ръцете, – с дясна ръка, – с лява ръка).

залупка (долна –, западна –, лакътна –, мишечна –, предмятна –, прескочна –, прехваната –, размахна –, тилна –).

змиорка

колянка, ч. *klek* (дясна –, дясностранична –, едноръчна –, лицева –, лява –, лявостранична –, надлъжна –, напречна –, разкрячена –, смесена –, странична –, тилна –, – прескок).

осморка, ч. *osma* (– с краката, – с трупа).

отсечка (разкрячена –).

разкрячка, ч. *rozpozka* (дясна –, задна –, кълбо –, лява –, напречна –, отсечена –, – отскок, подскок –, – прескок); *полуразкрячка* (подскок –, – прескок).

склонка, ч. *vzklopka* (вълнообразна –, външна –, гръбна –, двойна –, долна –, дълга –, ездачна –, задмятна –, колянна –, коремна –, кратка –, кръгомна –, мишечна –, обтегната –, отскок –, предна –, прескок –, разкрячена –, странична –, тилна –, челна –).

стойка, ч. *stojka* (гръдна –, дясна –, еднолакътна –, едноръчна –, коляноръчна –, кръстосана –, кълбо –, лакътна –, лява –, напречна –, напречноразкрячена –,

³⁴ Пак там.

³⁵ Д. Бланшуд, И. Големинев, пълно ръководство по гимнастика, Кюстендил, 1901.

– прескок, разкрячена –,
ръчна –, свита –, свободна
–, стъпалоръчна –, тилна –,
челна –, шпалатна –, ъглова

–); *загстойка*.

чунка (задна –, кълбо –, – отскок, отсечена –, погскок –, – прескок, разкрачена –, – скок, чунка –).

С изключение на термина *висиака*, който означава урег, с всички останали се бележат определени упражнения, следователно образуват в семантично и формално отношение обособен кръг. Терминът *висиака* тук стои изолиран и е образуван на местна почва във връзка с основното положение, което се заема на този урег – *вися*.

От останалите *вяановка*, *стойка*, *скалонка* имат пълни съответствия в чешката гимнастическа терминология, където този тип е доста продуктивен: освен споменатите, например и *odbočka*, *odchylka*, *skrčka*, *přednožka*, *rožnožka*, *zápožka*, *úpožka* и др. *Разкрачка* е калка от чешки на термина, а останалите са било калки (*осторка*, *оста*), било са образувани по този модел: *залупка*, *затиорка*, *чунка*.

Прави особено впечатление терминът *скалонка*, който е засвидетелствуван у нас още в началото на века.³⁶ В Лексикалния архив на съвременния български книжовен език при БАН думата не е представена, няма я също така и в Речник на съвременния български книжовен език и в Български тълковен речник. По своята семантика като термин трудно се свързва със значението на глагола, с който е близка по гласеж. Упражнението, наречено с този термин, няма нищо общо със склапяне, затваряне (плътно според Речник на съвременния български език). След като съпоставим обаче българския термин със съответния чешки, работата става ясна. В чешкия език терминът е *vzklorka* и при него представката *vz-* придава именно онова значение на внезапно възлизане, с което е свързано упражнението.

Думата *стойка* в Речник на съвременния български

³⁶ Пак там.

книжовен език е представена с две статии, от които първата

с две значения: 1. *Изправено положение на тялото при стоене: стоеж*; 2. *Особено положение при стоене: поза, а втората с едно; дървена или металическа подложка, на която се поставя нещо да стои изправено*. Очевидно специалното гимнастическо движение не е представено в речника. Но въпреки това думата е придобила широко разпространение в българския език като термин и дори е влязла в словосъчетанието *правя стойка*, което се среща и при някои съвременни автори, може би при съдействието на руския език, където то също така съществува (у Ем. Станев например: *кучето направи стойка*). Терминът не може да се свърже с руската дума *стойка*, чето основно значение е стоеж изобщо. Гимнастическото значение на думата *стойка* в руския език е заето вероятно от чешки език.

На местна българска почва по подобие на *стойка*, *скапонка*, *вълновка*, *разкрачка* се образуват нашите оригинални термини *залупка* (от *залупя*, по-скоро от диал. *залупя* и звуково съответствува напълно на думата *залупка*, значението на която обаче е *захлупак*, *похлупак*), *колянка*, *отсечка*, *чупка*.

Семантични заемки

Тук с падат преди всичко дотам голям брой названия на упражнения или специални положения при изпълнението на дадени упражнения, изградени по метафоричен път

везна (везни), ч. *váhu* (бедрена –, безхватна –, гръбна –, двулакътна –, дясна –, еднопосочна –, еднохватна –, колянна –, коремна –, кръгомна –, кръстосана –, лакътна –, лява –, опорна –, пръстна –, разнопосочна –, свободна –, стояща –, странична –, тилна –, шпагатна –, – в колянка, – в лег, – в опора, – в седеж, – в стоеж, – в стойка, – върху раменете на партньора, кълбо до –,

повдигане въвв –, повдигане от ... въвв –, спадане въвв –,
– със свит крак).

венец (ръцете въвв –).

гъга (двойна –, дясна –, лява –, подскок –, скок –).

колело, ч. *koło* (отскок –, – прескок, спадашо –,
странично –).

кръг, ч. *kruih* (висок –, външен –, двоен –, заген –,
кръгомен –, напречен –, преген –, прехватен –, стоящ
–, тилен –).

кръгчета, *malé kruhy* (външни –, вътрешни –, горни
–, десни –, долни –, задни –, леви –, малки –, – отвън,
– отвътре, предни –).

кръст (напречен –, обърнат –, ъглов –).

кълбо, ч. *kočoul* (верижно –, голямо –, двойно –,
гружно –, – гъга, задно –, – клек, обтегнато –,
петохватно –, – премиятане, прескок –, – прескок,
прескочно –, разкрачено –, – разкрачка, скок –, – стойка,
– чупка).

мост (гръден –, коленен –, лакътен –, челен).

ножица (ножици), ч. *stří* (висока –, задна –, преходна
–, кръгомна –, напречна –, странична –); *ножицен*.

опора, ч. *podpora*,³⁷ *vzpor* (бедрена –, – вдясно, – вляво,
висока –, висока –, глезеннохватна –, двойна –, гружна
–, дясна –, дяснокръстосана –, дясноразкрачена –,
еднопосочна –, ездачна –, клекнала –, колянна –,
кръстосана –, лакътна –, лакътновисока –,
лакътноколянна –, лежаща –, лицева –, лява –,
лявокръстосана –, ляворазкрачена –, нагължна –,
напречна –, обикновена –, петохватна –, преходна –,
равновесна –, разкрачена –, разнопосочна –, раменна –,
раменностъпна –, свита –, седяща –, склопна –, смесена
–, стояща, странична –, страничноразкрачена –, събрана
–, тилна –); *опорен*.

³⁷ У М. Турш *podpor*. – Вж. М.
Турш, *Základové tělocviky ...*

спирала, ч. *spirála*.

ъгъл (външен –, разкрачен –,

остър –).

Трябва да се каже, че в много случаи самите чешки термини са калки от немски, например ч. *váhu*, и *Wage*. Заслужава да се обърне по-особено внимание на термина *опора*, който е много популярен у нас. Значенията, с които е представена гумата в Речник на съвременния български книжовен език, са: 1. *Място или предмет, гдето може да се закрепят или да застане нещо*; 2. *Сила, поддръжка или подпора, на които се опира човек*. Аналогично е положението в Български тълковен речник. Значението на гимнастическото упражнение и тук липсва, въпреки че гумата е придобила широко разпространение в училището и в казармата, а оттам и в разговорния език. Терминът в тоя му вид не намира точно съответствие нито в чешкия, нито в руския език. В чешки имаме *podpora* (у М. Турш все още *podpora*) и *vzpor*, а в руски *упор*. Може да се мисли в дадения случай за подкрепа от страна на руския термин, а може би в случая се касае за заемане първоначално на руския термин, тъй като той е съставна част от терминологията на руската военна гимнастика, която се внедрява у нас веднага след Освобождението. Може би едва по-късно под чешко влияние се е променил ролята на съществителното. В други употреби ролята на руската гума *упор* се пази в български език (стрелям от *упор*, гледам в *упор*) и това дава основание да се мисли за чешко влияние, както и общите тенденции, разбира се, които действуват тук. Към групата на семантичните заемки спадат и някои названия на уреди: **коза**, ч. *koza*; **кон**, ч. *kůň*; **маса**, ч. *stůl*.

Думата *коза* със значението на гимнастически термин в по-старите ни речници не се среща, няма я у А. Дювернуа, не е представена също така и у Н. Геров. Като термин думата *коза* е регистрирана в началото

на века (а вероятно употребата на термина е по-стара),³⁸ има я в двата речника на съвременния български език, Речник на съвременния книжовен български език и Български тълковен речник. При този термин, разбира се, би могло да се мисли, че той представя пряка калка от немски език, както и да се допуска евентуалното му заемане от руски език. Но ако допуснем пряко калкиране от немски, ще очакваме като термин в български език съществителното *koza* (нем. *Wock*),³⁹ както и в руски език, където именно терминът вероятно е калка от немски.⁴⁰ При наличността на същото несъответствие по род с изходния немски термин и при чешката калка *koza*, както и съобразвайки се с общата културно-историческа обстановка, можем да заключим с положителност, че в двата случая се касае за калка от немски наистина, но заета наготово от чешкия език като семантична заемка. И в този случай, както впрочем и в други някои случаи в тази работа, налице е установеният от нас другде факт, че често калките от западноевропейските и класическите езици не се създават у нас в България, а се заемат наготово от руски, а често и от чешки език.⁴¹ В случая с термина *koza* трябва да се отбележи и това, че е пренебрегнат съществуващият у нас

³⁸ Д. Бланшуд, И. Големинов, пълно ръководство по гимнастика, Кюстендил, 1901.

³⁹ Немско-български речник (Д-р Б. Шанов, д-р Ж. Драгнева, Д. Владова, Ст. Т. Станчев), София, 1954, с. 209.

⁴⁰ К. А. Шмидт, Руководство гимнастики для резервных и действующих войск, Санкт Петербург, 1872; Словарь русского современного литературного языка, т. V, И – К, Москва, 1956, кол. 1111– 1115.

народен термин *тагаре*. У Н. Геров под *тагаре* намираме като четвърто значение на гумата: *Един строй подложка, на която турат корито, кога перат;* като пето значение: *На гьдулка изправена дъсчица, на която лежат струните;* като седмо значение: *В игри на топка – играчите, на които са яхнали другите играчи, та подхвърлят*

тонка.⁴² На друго място у Н. Геров е отбелязано (пог заглавната дума *дълаъ*): *дълага кобила, дълага магарница, игра*.⁴³ Също така и в Български тълковен речник пог думата *магаре*. 3. *При топчешки игри – онзи от играчите, когото яздат или прескачат*; 4. *Четиринога дървена подложка за разане на дърва с ръчен трион, за повдигане корито с пране, за просто дъсчено аегао и под.*; 5. *Подложка под струните за цигуака, гула и пог.*

След като установихме безспорното заемане от чешки език на калката *коза*, не е трудно да допуснем, че и термините *кон* и *маса* представят също така семантични заемки от чешки език.

Към групите на семантичните заемки трябва да се причисли и съществителното име *равнина*, ч. rovina (*водоравна – , напречна – , странична – , лицева –*). Това съществително в българския език има едно определено конкретно значение на *обширна земна повърхност без паанини и без големи възвишения* (Речник на съвременния български книжовен език и Български тълковен речник). Освен с това значение думата е представена в тези речници и с едно специално значение, именно като *термин от геометрията, синонимен на плоскост*. В същност в българската математическа терминология съществуват синонимично двата термина, както *равнина*, така и *плоскост*, вторият зает от руски, а първият – от чешки. В случая включването на

термина *равнина* в системата на физкултурната терминология става очевидно пог чешко влияние.

Нй-с ете в разглежданата група термини трябва да се поатвят и наречията: *идлаъж* ч. padél (*уредът е поатвен –*); *нишр*, ч. па íш (*уредът е поатвен –*).

⁴¹ Св. Иванчев, Чешки елементи в българската дърводелска терминология, Сб. България и Чехословакия през вековете, София, 1963, с. 492.

⁴² Н. Геров, речник на българския език, III, Л – О, Пловдив, 1899, с. 40 – 41.

⁴³ Пак там, I, А – Д, Пловдив, 1895, с. 296.

Очевидно е пук влиянието на чешкия образец, тъй като тези наречия в българския език имат ограничена блкпрана употреба в рамките на употребата съчетание *надажка и нишр*, както в други случаи, за каквито става въпрос в гимнастическата терминология, например се употребяват адвербиалните изрази *ни дажки* и *ни ширни*.

Чешка семантична заемка представя и терминът калка от немски *водоравен*, ч. *vodorovný*, н. *waag(e)recht* (-вна равнина). Тази дума липсва у Н. Геров и е очевиден неологизъм у нас. В последните речници на българския език това прилагателно е дадено като синоним на *хоризонтален*. В руски изобщо липсва. Трябва да се предполага, че както съществителното *равнина*, така и прилагателното *водоравен* първоначално е било заето в геометричната терминология и оттам придобива общонародно разпространение, в дадения случай под повторно чешко влияние се включва и в системата на гимнастическата терминология. В самия чешки език тази дума е вероятно калка от немски (*waag(e)recht*), у М. Турш все още имаме *váňovú*.⁴⁴ Наистина думата е позната и от сърбохърватски език (*водоравен*), както и от словенски (*vodoraven*). В сърбохърватски и словенски език вероятно също се касае за заемането на тази дума от чешки. Да се допуска сръбско влияние в дадения случай, разбира се, също може. Но като имаме пред вид общата тенденция, ще дадем предимство на предположението за чешко влияние.

За чешко влияние в областта на гимнастическата терминология говорят най-сетне редица термини, срещани спорадично в отделни издания, често преводи от чешки език.⁴⁵ Тези термини обаче не са били усвоени и в днешната българска гимнастическа терминология не са представени:

⁴⁴ М. Турш, *Základové tĕlocviku ...*

вложка, ч. *vložka*⁴⁶ – кратко упражнение, което при масови

символични упражнения се влага между други упражнения. **доскочен**, ч. doskočný⁴⁷ – определение на нисък гимнастически уред, до който може да се достигне с подскок (-чна висилка, -чни халки).

отход, ч. odchod⁴⁸ – в края на упражнението.

подколян, ч. podkolení;⁴⁹ *подколен* (-на страна).

предлакът, ч. předloktí,⁵⁰ например: възлизане на предлакти.

разкочен, ч. rozkročný⁵¹ в.м. разкрачен.

3. Приключвайки, трябва да направим извода, че българската гимнастическа терминология се оформя под влияние на чешката, в резултат на което има подчертан славянски характер и представя значително единство в словообразователно отношение. Някои от

⁴⁵ Често това не се посочва изрично, но личи от особености в езика на съответното издание. Така например в издадената в София през 1928 г. Терминология на бухалките от М. Георгиев четем: „бухалките ... произхождат от така наречените „није“, а по-нататък: „... започват да приготвяват изкуствено приготвени „кйе“, т. нар. „млати“. Чешката дума куј означава боздуган.

⁴⁶ Общи съюзни упражнения, които ще се играят на 6-ия общ юнашки събор в София през 1929 г., София, 1927г.

⁴⁷ Състезателни упражнения за 7-ия общ юнашки събор през 1929 г. в столицата София, София, 1927

⁴⁸ Пак там.

⁴⁹ А. Друмев, Н. Н. Гладнишки, Катерене, обтягане, прибиране, София, 1926.

⁵⁰ Пак там.

⁵¹ А. Осепаšek, Групови упражнения в ритъм, София, 1927.; Д. Бланшуд, И. Големинов, Пълно ръководство по гимнастика, Кюстендил, 1901.

словообразователните типове, които са представени гостатъчно масово в нашата гимнастическа терминология, усвоени под чешко влияние, са малко непривични за българския словообразователен усет. Изглежда обаче, че те са се включили здраво в системата на гимнастическата ни терминология още на времето, може би не без известна подкрепа от страна на руската гимнастическа терминология и по техен образец на българска, местна почва са били създадени редица нови,

несъществуващи нито в чешката, нито в руската гимнастическа терминология. От друга страна, трябва да се каже, че в българската гимнастическа терминология не винаги се наблюдава робска зависимост от чешката. В много отношения нашата гимнастическа терминология се изгражда самостоятелно и независимо. Така например, докато в състава на сложните гимнастически термини в редица случаи влизат наречия от типа *úpožto*, *zánožto*, *přednožto*, *roznožto*, *odbočto*, *skrčto*, *schylmo*, *vznesmo*, *klečto*, *rokrčto*, *předklonmo*..., *jednopož*, *oboupož*, *jednouič*, *obouuič*..., много от които са създадени нарочно за целта от М. Турш, в българската терминологична система на тяхно място има или причастия, или прилагателни:

причастия: *лежащ*, ч. *le mo* (-а опора, - вис); *лещащ*, ч. *letmo* (- отскок, - погскок); *пъзгащ*, ч. *kluzmo* (-а стъпка); *седящ*, ч. *sedmo* (- вис, -а опора); *спадящ*, ч. *spadmo* (-о колело, - отскок); *стоящ*, ч. *stojmo* (-везна, - вис, - висов кръг, -а опора); *клекнал*, ч. *dřerpmo* (-а опора, - вис).

прилагателни: *еднокрачен*, ч. *jednopo* (-чна гъга, -прескок); *вздачен*, ч. *jízdmo* (-чно въртене, - мах, -чна опора, - преход, - седеж, -чна склопка); *аюлеен*, ч. *hupmo* (дюлейна стойка); *ножищен*, ч. *střížmo* (-чно възлизане, - кръгом, - отскок, - прескок); *подметен*, ч. *podmetmo* (-отскок, - преход); *разкрачен*, ч. *rozkroutmo*; *свит*, ч. *skrčto*; *склопен*, ч. *vzklopmo* (- вис, - избиране, - опора, - мах).

В нашата гимнастическа терминология никога не е имало заемки от типа на руските *предручить*, ч. *předra it*, *взручить*, ч. *vzražit*. На тяхно място открай време имаме *ръце напред*, *ръце нагоре*, термини, които в съветската терминология се въвеждат с реформата от 1938 г.

СЪВНИ ИЗТОНИЦИ

Коста Игнатов, Терминология на основната гимнастика, С., 1956, с. 166.

Нено Мирчев, Терминология на упражненията на уреду, С., 1953, с. 154.

Dr. Miroslav Tyrš, Základové tělocviku (V publikaci J. V. Jahna a M. Rokorného, Kronika práce, osvěty, průmyslu a náležův, I, Praha, 1872).

Dr. Jaroslav, Šterc, Tělocvičné názvosloví, Praha, 1960, s. 248.

Предходни публикации на текста:

Св. Иванчев, Чешки елементи в българската граматична терминология. – Годишник на Софийския университет. Том LX. Факултет по славянски филологии. София, 1966, 647–666.

Св. Иванчев, Чешки елементи в българската граматична терминология. – Приноси в българското и славянското езикознание. София, 1978, 306–327.

Стихотворения от Блага Димитрова в превод на Людмила Кроужилова

АНТОЛОГИЯ

Ars poetica

Всяко свое стихотворение
ти създавай като последно.
В твоя век, наситен със стронций,
зареден с тероризъм,
литнал с ултразвукова скорост,
все по-мизновено идва смъртта.
Всяка своя гума изпращай,
както сетно писмо пред разстрел,
врязан зов в зида на затвор.
Нямаш право ти на лъжа,
даже на малка игра красива.
Няма просто време да имаш
своите грешки сам да изправиш.
лаконично и безпоощадно
всяко свое стихотворение
с кръв написвай като прощално.

1966, София

Ars poetica

Každou svou báseň piš,
jako by byla poslední.
V tvé době, otrávené stronciem,
nabité terorismem,
letící rychle jako ultrazvuk,
přichází smrt dřív, než se naděješ.
Každé své slovo posílej
jak poslední dopis před popravou,
jak výzvu vrytou do žalářní zdi.
Nemáš právo lhát,
nemáš právo na malé a hezké hry.
Prostě nebudeš mít čas
opravit své vlastní omyly.
Lakonicky a nemilosrdně
každou svou báseň
piš vlastní krví jako poslední.

Алтернатива

Пълна шепа с Минало.
Без да я стискаш скъпернически,
все пак ръката ти е заета,
за да махнеш на всичко
и да тръгнеш Къде-очи-видят.

Но ако много настояваш
да вървиш безогледно
и да идеш не знам си къде далече,
имаш една възможност:
празна шепа с вечно Сега.

1974

Без

Цял живот се уча да живея
без страх – с достойнство,
без хленч – с мълчание,
без опиат – с болка,
без приспивателно – с безсъница,
без партньор – с любов.
Само без едно не мога още –
без въздух.
На това смъртта ще ме научи.

1969

Alternativa

Hrst plná Minulosti.
Ne, nesevíráš ji jako lakomec
a přece máš ji plnou, obtěžkanou –
nemůžeš nad vším mávnout rukou
a jít, kam tě oči povedou.

Jestliže na tom ale hodně trváš,
jít bezohledně
a dojít nevím kam,
máš jednu možnost:
prázdnou hrst věčné Přítomnosti.

Bez

Celý život učím se žít
beze strachu – důstojně,
beze vzlyků – mlčky,
bez opia – v bolestech,
bez sedativ – v bdění,
bez partnera – s láskou.
Jednoho se dosud zřící neumím –
vzduchu.
Tomu mne naučí smrt.

Да се събудиш

Не те е страх, че може да не се събудиш
и да преминеш неусетно
от кратката към вечната упойка.

Страх те е, че може ти да се събудиш
на друга някаква планета
подир хилядолетия проспани.

- Къде съм? -

Да се питаш и с юмрук да хлопаш,
тъй както по заключена врата -
по собствената своя глухоняма памет:

Ах, на коя земя земята ти напомня,
и на кое небе - небето,
и на кои лица - край теб лицата?

Да не разбираш техния език от знаци,
а пък от своя да не помниш
ни гума, ни молитва, нито скъпо име.

Страх те е, че може ти да се събудиш.

1973

Probudit se

Nebojíš se, že se můžeš neprobudit,
že můžeš přejít nepozorovaně
z narkózy krátké ve věčnou.

Bojíš se, že se můžeš probudit
na nějaké jiné planetě
po prospaných tisíciletích.

„Kde to jsem?“ budeš se ptát a pěstí budeš bušit
jak na zamčené dveře
na svou hluchoněmou paměť:

Ach, které zemi podobá se tahle země,
kterému nebi toto nebe,
čím obličejům obličej kole?

A nesrozumitelným zůstane ti jejich jazyk
a ze svého si nevybavíš
ani slovo, ani modlitbu, ba ani drahé jméno.

Bojíš se, že se můžeš probudit.

Дете и море

Детето се изкубна от ръцете ми,
за да остане насаме с морето.
Изправя се на края на земята,
на прага, ронещ се към вечността.
Едно гласче, от пясъка поникнало,
говори със стогласното море:
– Ела на гоненица да играем! –
И беловласата стихия цвба,
зарязва си безкрая заради игра.
Вълна се устремява по петите му
и съскайки, със пръски го досяга,
а сетне се отдръпва в страх престорен,
подгонена от босите крачка.
– Морето бяга!

Но след миг вълната
се връща пак и уж е разярена,
заканва му се с пяна на уста.
То хуква и крещи предизвикателно,
от мокра шепя пляснато отзад.
Заливат се от смях.

И тъй без край
детето и морето ще играят,
ако насила аз не ги откъсна
едно от друго, за да прибера
детето към ръцете и към гумите,
които то еднакво не разбира,
и неусетно стъпка подир стъпка
от разбирателството със света
към отчуждението да го водя.

1968, Черноморие

Dítě a moře

Dítě se vytrhlo z mých rukou,
 jen aby bylo samo s mořem.
 Stanulo na okraji země,
 na prahu, jenž se drolí k věčnosti.
 A hlásek, z písku vyrostlý,
 rozmlouvá se stohlasým mořem:
 „Pojď si hrát na honičku!“
 A bělovlasý živel přichází,
 svou nekonečnost pouští k vodě kvůli hře.
 Vlna se žene za patami dítěte
 a syčí, kapkami je zalévá,
 potom se s hranou bázni vzdaluje,
 uniká bosým nožkám.
 „Moře utíká!“

V příštím okamžiku však
 vlna se vrátí, hněvně jakoby
 mu vyhrožuje s pěnou u úst.
 Dítě teď prchá s vyzývavým pokřikem
 a mokrá dlaň je plácá po zádech.
 Umírají smíchy.

A tak bez konce
 Hrálo by si moře s dítětem,
 kdybych je násilím
 neodloučila
 a neodvedla dítě
 k rukám a k slovům,
 jimž nerozumí tak či tak,
 kdybych je nepozorovaně krůček po krůčku
 od srozuměním se světem
 nevedla k odcizení.

Да бъдеш жена

Да бъдеш жена – това е болка.

Когато ставаш девойка, боли.

Когато ставаш любима, боли.

Когато ставаш майка, боли.

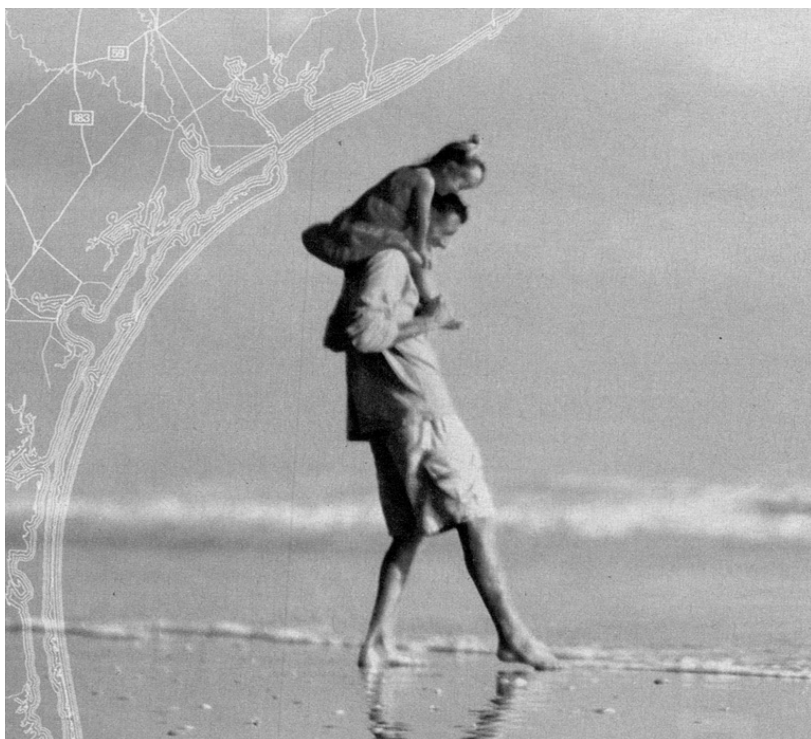
Но най-непоносима на земята

е болката да си жена,

непознала всички тия болки

до една ...

1965, София

Být ženou

Být ženou je bolest.

Bolí, když se stáváš dívkou.

Bolí, když se stáváš milou.

Bolí, když se stáváš matkou.

Ale nejstrašnější na světě

je bolest být ženou,

jež neprožila všechny tyto bolesti

do jedné ...

Сила

По-силна съм така.
За губене да нямам нищо.
Над нищо свое не треперя в страх,
не си заключвам нищо със мълчание,
не се озъртам да не ме ограбят.
Безстрашна аз излизам
срещу ветровете на света.
Удряйте ме, ветрове!
Какво ли повече ще ми отнемете?
Не нося тежестта на нищо свое,
за да ме огънете.
Не моля нищо свое да опазя,
за да ме свалите на колене.

Свободна съм сега,
с отвързани криле и мисли,
за да обхвана всичко.

Колкото ти повече ми вземеш, свят,
толкова аз повече те притежавам.
Никога не си бил така мой,
както мой ще бъдеш, свят,
когато няма аз и себе си да имам.

1960, София

Síla

Takhle jsem silnější.
Nemám co ztratit.
O nic se nebojím,
nic nezamykám mlčením,
nepátrám po zlodějích.
Vycházím odvážně
vstříc větrům světa.

Větry, jen šlehejte!
Můžete mi snad ještě něco vzít?
Nic mého mě netíží,
abyste mě ohnuly.
Za nic svého neprosím, abyste mě srazily
na kolena.

Nyní jsem svobodná,
mám volné myšlenky i křídla
a mohu všechno obsáhnout.

Čím víc mi bereš, světe,
tím víc tě vlastním.
Anikdy nebyl jsi mým tak,
jako mým budeš, světe,
až ztratím i sama sebe.

Къде ли в този миг

Безумците, които първите пътеки прогълбават
от калната земя, от заледената планета
към ириса зелен на някоя звезда –
 те винаги на брой са шепа хора,
 те винаги несръчни, бедни, малко смешни,
 те винаги са сякаш не от този свят.

И все така се случва, че успехът,
до тях догдето стигне, ги заварва
или от битки болни, стари, или мъртви –
безумците, които първите пътеки прогълбават.

Благоразумните презрително ги гледат,
практичните ги подиграват във лицето,
а равнодушните особено към тях са равнодушни.

 А романтичните момичета се влюбват
 безпамятно във тях ... по снимка,
 когато за любов е вече късно.

Къде ли в този миг едно момче самотно,
със поглед зад диоптрите увеличен до бездна,
замахва със ръка, като че късайки верига
и бъдещето хваща в още непризнат чертеж?

1973

Kde asi v této chvíli

Šílence, kteří jako první hloubí cesty
od rozblácené země, zaledněné planety
k zelené duhovce té které hvězdy –
vždycky bys spočítal na prstech jedné ruky,
vždycky jsou nešikovní, chudí, trochu směšní,
vždycky jsou nepřítomní duchem.

A vždy je tomu tak, že úspěch
přichází k nim až tehdy,
když už jsou v bitvách zestárlí a nemocní, - či mrtví
šílenci, kteří jako první hloubí cesty.

Rozumní na ně hledí s despektem,
praktičtí vysmívají se jim do očí,
lhostejní zvláště k nim jsou lhostejní.
A romatické dívky milují je
úžasně ... na fotografii,
když na lásku je příliš pozdě.

Kde asi v této chvíli opuštěný chlapec
s pohledem, jemuž dioptrie daly bezednost,
mává rukou – tak se setřásají pouta –
a budoucnost, tu drží v zatím neuznaném rysu?

Честит Юбилей!

Кина Вачкова

На 30 октомври 2006 г. видната чешка българистка магистър Марие Бублова навърши 80 години. Повече от шейсет години от своя съзнателен живот тя скромно и последователно посвещава на разпространението на знания за българския език, българската литература и култура в Чехословакия (от 1992 г. Чехия).

Родена е на 30 октомври 1926 г. в Олши, тогава окр. Велке Мезиржичи. Веднага след като завършва средно образование в Марианске лазни, бива приета за студентка в специалността българска и руска филология в Карловия университет – Прага. Следва от 1950 до 1955 г. В рамките на следването си учи една година в Софийския университет (III курс, учебната 1952-1953 г.). Ученичка е на такива видни слависти и българисти като професорите Бохуслав Хавранек, Петър Динев, Любомир Андрейчин, Св. Иванчев и др.

От 15 октомври 1955 г. започва работа в Катедрата по славистика на Философския факултет на Карловия университет. Там 34 години тя води занятия като лектор, асистент и главен асистент по практически български език, нормативна граматика на съвременния български книжовен език, теория и практика на превода на студенти българисти и слависти. За тях написва учебник по български език в две части (издадени съответно през 1984 и 1985 г.), разработва методически основи на преподаването на български език на чехи. Авторка е на Чешко-български разговорник (1964) и – в съавторство с Михаил Виденов – на Кратък чешко-български речник, претърпял две издания (1978 и 1987 г.). Към

педагогическата ѝ дейност се отнася и воденето на вечерни курсове по български език към Българския културен център в Прага (1963–1965 г.). С преподавателската си работа, водена с вещина и с посвещение, с неподправена любов към българския народ, неговия език, литература и култура, Марие Бублова подготвя десетки чешки българисти, истински приятели на България, работещи днес в различни области на чешко-българското сътрудничество (наука, култура, икономика, дипломация и пр.).

Успоредно с педагогическата си дейност Марие Бублова се посвещава и на превода на художествена и обществена литература от български на чешки език. В Чехия са публикувани 7 преведени от нея български книги, над 20 разказа от различни автори, десетки рецензии и отзиви за творби на български писатели, множество статии в периодичния печат с информационно съдържание за живота, историята и културата на българите.

С присъщата си отзивчивост чешката българистка е сред организаторите на множество чешко-български научни и културни прояви, преводачка при различни чешко-български контакти. Тя не спира да издава своите преводи от български език (използва името на съпруга си д-р Станислав Бубл) дори и в годините, когато това ѝ е забранено заради подписа ѝ под писмото на чешки българисти до вестник „Литературен фронт“, с което те протестират срещу невярното представяне в тогавашната българска тоталитарна преса на събитията от 1968 г. Въпреки влошеното си здраве с преводаческа дейност тя се занимава и до днес, сътрудничи също на Българския клуб и на Българския център в Прага (участва например в акцията за набиране на средства за пострадалите от наводнения български селища).

Марие Бублова беше така любезна да предостави за публикуване своите спомени от работата си над превода на романа „Правилата на играта“ от Дончо Цончев,

издаден на чешки език през 1989 г. Те ни дават възможност да надникнем в сложния и труден творчески процес на превода, да се убедим във всеотдайността и посвещението, с които работи голямата приятелка на България.

Ние, многобройните ѝ български колеги и приятели, от сърце ѝ благодарим за нейното голямо дело и ѝ пожелаваме
НА МНОГАЯ ЛЕТА!

Jak jsem překládala PRAVIDLA HRÝ

od Dončo Cončeva

Marie Bublová

Vedle jiných bulharských povídek jsem přeložila a uveřejnila v tisku i několik povídek Cončevových. Tento autor mne zaujal nejen citlivým a humanistickým pojetím vyprávěných příběhů, ale i bohatým a zajímavým jazykem.

Když se mi dostala do rukou jeho knížka, nazvaná *Pravilata na igrata*, rozhodla jsem se, že z ní uvedu ukázkou v bulharském a českém jazyce do 2. dílu *Učebnice bulharštiny*, kterou jsem vedle své pedagogické práce na Katedře slavistiky Filozofické fakulty zpracovávala jako učební pomůcku pro posluchače bulharistiky. Mým cílem bylo, aby moji studenti poznali nejen spisovnou bulharštinu, dějiny a dialekty tohoto jazyka, ale i některé bulharské žargonové výrazy.

Práce nad výběrem této ukázky a jejím překladem mne zaujala natolik, že jsem se rozhodla knihu nabídnout nakladatelství *Mladá fronta* k vydání v češtině. Překladatelkou knihy jsem se stala sama. Ale čím začít? Přečetla jsem několik českých prací, které se rovněž zabývaly tematikou mladistvých delikventů.

Také si vzpomínám, že jsem často postávala u hloučků mladých chlapců, kteří mimo jiné říkali v každé větě: vole, vole. Předtím jsem se jim na ulici vyhýbala a v duchu jsem je za jejich výrazy odsuzovala. Nyní jsem je naopak vyhledávala.

Uspořádala jsem rovněž na fakultě mezi bohemisty anketu. Chtěla jsem, aby mi - třeba anonymně - napsali na voloné listy české žargonové výrazy, které znají nebo sami užívají. Na tomto místě musím také ocenit pomoc tehdejší lektorky bulharštiny na Filozofické fakultě UK doc. Kiny Vačkové a jejího manžela, kteří mi většinu bulharských žargonových výrazů vysvětlili.

Velice mi pomohly také mé návštěvy v Diagnostickém ústavu v Lublaňské ulici, kde jsem jejich chovance (maloletní prestápnici) nejen viděla, ale mohla s nimi i hovořit. Říkali tomuto ústavu „pastřák“. Kopii mého překladu jsem pak dala vedení tohoto ústavu s prosbou, aby mi některé věci - např. otázky, spojené s pobytem či s odchodem z ústavu v 18. letech věku chlapců – vysvětlili. Byly zde male odlišnosti od bulharské praxe.

Co však dělat s jazykovou problematikou kolem takového sportu, jako je zápas? Nikdy předtím jsem tento druh sportu neviděla, a neznala jsem samozřejmě nejen názvy jednotlivých chvatů, tím méně jak vypadá zápasnický dres nebo žíněnka.

Proto jsem uvítala, že mi vedení *Rudé hvězdy Praha* umožnilo volný přístup do I. poschodí AXY naproti Bílé Labuti, kde jsem viděla zápasníky při tréniku, seznámila jsem se s nejlepšími z nich a hlavně - zpřesnila jsem si potřebnou terminologii. Po vydání knihy jsem jim jeden výtisk přinesla, a s ním i láhev Plisky, kterou jsme knihu „pokřtili“.

Překlad této publikace mi trval víc než rok. Radost z ní měla i její redaktorka Zdenka Koutenská. Já sama jsem měla pocit poctivě odvedené práce, tím spíš, že mi překlad pochválili i docent Sofijské univerzity Janko Báčvarov a jeho žena - Češka Ludmila Kroužilová.

Když jsem byla naposledy v Bulharsku - bylo to v roce 1988 - měla jsem kopii ještě nevydaného překladu sebou. Setkala jsem se s autorem knihy Dončo Cončevem ve Svazu bulharských spisovatelů. Byl rád, že mu kromě mnou přeložených a otištěných povídek vyjde česky i kniha. Druhý den jsem našla v recepci hotelu *Rodina*, kde jsem bydlela, několik jeho knih, sáček třešní i dopis, ve kterém mi poděkoval a nabízel pomoc při mé další práci.

Překlad této nevelké knížky mne nejen velmi zajímal, ale zároveň mne obohatil jak nahlédnutím do různých stylových vrstev současného bulharského jazyka, tak zejména svou hluboce lidskou tematikou.

Pokořit se před autorem aneb Šedesát let Hany Reinerové ve službách bulharské literaturě

Marcel Černý

„Т аз и крехка, фина, деликатна жена
с аристократична осанка и манири излъчва
топлина и хармония, която веднага грабва
събеседника. Изящните ѝ ръце на пианистка,
мекия ѝ говор, великоленият ѝ български
– звучен, сочен – всичко говори за богат
въпреки вятъ за сила и сгъ пѣтѣ пво“

(Емил Басам, *Чешки труптих*, София 1995, с. 9)

Na rok 2007 připadá jedno pozoruhodné jubileum, výjimečné nejen v souvislostech české bulharistiky: vynikající překladatelka Hana Reinerová, rozená Steinerová (narodila se 19. dubna 1921 ve středočeském Benešově), čínorodá členka „bulharského kroužku“ Zdenky Hanzové (1908-1958), nositelka zlatého stupně Řádu Cyrila a Metoděje (1964), udělovaného za zásluhy v oblasti bulharské kultury, završuje šest desetiletí své profesionální kariéry, věnované prostředkování tvorby bulharských prozaiků, básníků, dramatiků a režisérů české veřejnosti.

Její cesta k bulharskému písemnictví jako by byla předznačena jedenáctiletým pobytem v Ruse, kde žila s rodiči v letech 1922-1932; její dědeček z otcovy strany Zikmund Steiner působil v Bulharsku již od roku 1880 jako přednosta železničních stanic v Ruse, ve Varně a později také v Plovdivu. V rozhlasových

memoárech¹ Hana Reinerová vzpomínala na život české kolonie v Ruse, kde se tehdy žilo kulturou: na návštěvu přijížděli čeští sokolové nebo např. České kvarteto; na jednoho z jeho nejslavnějších členů, hudebního skladatele Josefa Suka, si uchovala idylicky dětskou momentku: na Mistra prý udělal nejsilnější dojem rodinný mazlíček, Steinerovic kocour Minda.

Existoval zde rovněž menšinový spolek Havlíček, který pořádal slavnostní zábavy na den republiky 28. října a mikulášské nadílky a inicioval ochotnická divadelní představení pro dospělé i produkce loutkových her pro děti, dále v Ruse fungoval český pivovar, česká truhlářská dílna a také odpolední česká „školička“ paní učitelky Boženy Němcové; ta však byla v době, kdy malá Hanka dorostla do školního věku, zrušena, a tak se musela spokojit se slabikářem po starším bratrovi. Čtyři roky obecné chodila do tzv. Německé školy (Γερμανικό σχολείο) a v Bulharsku skončila své vzdělání primou, další roky pak studovala na klasickém gymnáziu v Hradci Králové, kam se rodina roku 1933 přestěhovala a kde o šest let později Hana maturovala. Královéhradecká léta byla naplněna řadou setkání s významnými představiteli hudebního i literárního života meziválečného Československa: přes maminku, jejíž studentskou láskou byl, osobně poznala Vladislava Vančuru, přátelské styky udržovala s Karlem Novým, na výletě s hudebním sdružením

Přítomnost poslouchala v dřevěném srubu hluboko v lesích přednášet Otokara Fischera o úskalích překládání Goethova Fausta a na zájezdech do Prahy navštívila Werichovo a Voskovcovo Osvobozené, Burianovo „Děčko“ anebo koncerty České filharmonie, na jednom z nichž slyšela Dvořákovy Slovanské tance v interpretaci „serafínsky krásného mladého dirigenta“ Rafaela Kubelíka.

Rok po vzniku protektorátu absol-

¹ *Osudy – Hana Reinerová* [rozhlasové memoáry], premiéra Český rozhlas 3 – Vltava, 24.-28. dubna 2006 (k překladatelčiným 85. narozeninám). – Podrobněji o H. R. viz D.

HRONKOVÁ, *K jubileu Hany Reinerové*, Bulharsko 35, 1986, č. 3, s. 5;

Презврътане – аз ти за взъамаю р азбури атак нво [rozhovor s E. Basatem] + В. Кадурѡ, *За Хани Райнерова*, in: Е. Басат – В. Кадурѡ (състм), *Челю прупитик*. Образи на българската литература в профил и аспект, София 1995, с. 9-15, 17-20.

vovala v Praze kurs zdravotních sester a stala vychovatelkou v dětském domově pro židovské děti. Stále drastičtější uplatňované protizidovské diskriminační zákony ztěžovaly život nejen Hanině rodině. Když v roce 1941 začaly hromadné transporty obyvatelstva, rozhodla se Hana formálně provdat za kamaráda z letních táborů mládeže, českožidovského literáta Fráňu Strickera (1917-1942),² v naději, že dva budou čelit rasistickému teroru lépe než jeden. Za svědka měl jít propagátor mikrointer-
valové hudby a žák Aloise Háby, avantgardní hudební skladatel a klavírista Karel Reiner (1910-1979), avšak plánovaná svatba skončila tragédií – Fráňu zatklo Gestapo a odjel prvním transportem do Mauthausenu, kde byl umlácen nacisty. S Hanou se tedy z přátelství oženil Karel Reiner, jehož jméno budoucí překladatelka přijala za své. Za zmínku stojí fakt, že mladý sklada-

tel několik textů své manželky zhudebnil.³

Nacisté oba manžele odveklí a od roku 1943 do května 1945 věznili v koncentračních táborech v Terezíně, Osvětimi, Freibergu a Mauthausenu. Jako zázrakem oba přežili, ale ztratili své rodiny, shledavše se po skončení války opět v Praze prostřednictvím přítele Jana Seidla, rovněž skladatele, u něhož za války zůstala v bezpečí uložena celá Reinerova dosavadní tvorba. Hana Reinerová se původně chtěla stát lékařkou, ale po přestálých válečných útrapách a hrůzách již nemohla pečovat o nemocné a trpící s nutným klidem a nadhledem léčícího, a raději se rozhodla využít svých zkušeností z mládí studiem slovanské filologie se specializací na bulharistiku na pražské filozofické

² Je např. autorem zapomenutého, ale o to pozoruhodnějšího pohádkového souboru *Chléb se dělá ze zlata* (1946) či dramatisace Kosterova *Eulenspiegla*, jež chtěl inscenovat E. F. Burian ve svém „Děčku“. Provozování her autorů židovského původu či veřejné účinkování židovských herců bylo však protektorátními úřady zakázáno, proto v prvních letech po okupaci Československa nastal rozkvět pověstných bytových představení, která pak podle H. Reinerové našla v sedmdesátých a osmdesátých letech za tzv. normalizace svůj více než symbolický pendant.

³ Upozorněme alespoň na pochod na společný text Jiřího Ortena a Hany Reinerové *My jdeme ruku v ruce* (1940; vyd. 1947) nebo na píseň *Věmi sobě* (1948), jež nahrávku dokonce vydalo hudební nakladatelství Supraphon. Ve spolupráci s Janou Antonovou H. Reinerová připravila rozsáhlou kompletní bibliografii kompozic Karla Reiner a literatury o něm (1986).

fakultě. Vlastní překladatelské činnosti se intenzivně věnuje od chvíle, kdy se jí v roce 1947 narodila dcera. Její překladatelská prvotina sice vyšla až následujícího roku – šlo o román Gjonča Beleva *Noví lidé. Příhody ze života Minka Minina* (Ибу хрча. Случку из живота на Минко Минин 1948) –, ale nic to nemění na onom kulatém jubileu, jež je vetknuto i v titulu tohoto medailonu.

Když Hana Reinerová počátkem devadesátých let v rozhovoru s Emilem Basatem (viz pozn. 1) bilancovala nad svými dosavadními překladatelskými aktivitami, mohla uvést čtyřicet sedm knih třiceti devíti bulharských autorů, dvaatřicet kratších beletristických prací, na dvě desítky divadelních her, osmnáct celovečerních a dvanáct krátkometrážních filmů, řadu jednotlivých básní, drobných prozaických útvarů a písní, jež jsou součástí antologií *Sto moderních básníků* (1967), *Verše proti smrti* (1980), *Bulharská poezie 20. století* (1983) nebo *Čítanka bulharské literatury* (1983), kolem deseti literárních rozhlasových pořadů a objevný výbor z poezie Dory Gabe *Posečkej, slunce!* (1981), kterou spolu s překladatelkou v řeč vázanou převedla význačná básnířka Jarmila Urbánková (1911-2000), mj. autorka českých přebásnění Peja Javorova.

V překladech Hany Reinerové převažuje především bulharská próza a divadelní hry, avšak téměř vždy – až na několik prvních zakázek, jež si nemohla dovolit odmítnout, jako např.

životopis *Jiří Dimitrov* (Горзу Димитров; ¹1950, ²1952) z pera Stely Blagoevy či v padesátých letech hojně překládaných lite-

rárněhistorických a teoretických prací bulharského doyena mezi stoupenci tzv. socialistického realismu v literární vědě Todora Pavlova⁴ – si sama pečlivě vybírala kvalitní tituly dle svého uvážení, a nutno podotknout, že měla šťastnou ruku, snažíc se cele vžít do stylu jejich autorů a s pokorou se oddat pouze jejich uměleckému naturelu, aniž by

⁴ H. Reinerová přeložila jeho monografie *Christo Botev* (Христо Ботев; 1950), *Dimitir Blagoev* (Димитър Благоев; 1950); *Bulharští básníci a spisovatelé* (Български поему и писатели; 1951; spolu se Sávou Heřmanem) a *O typickém ve skutečnosti a jeho odrazu v umění* (За типичното в действителността и отражението му в изкуството; 1956).

si dovolila přetvářet si je k obrazu svému. Proto na nás každá „její“ (a vlastně také její) kniha působí jako do sebe uzavřený a svým vnitřním pravidlům podřízený svět.

Zaměříme se již konkrétně na jednotlivé bulharské autory, jejichž díla Hana Reinerová uváděla do českého prostředí. Za výjimečný počín je nutno považovat český výbor z nejpříznačnějších a dramaticky nejnaléhavějších pasáží ze *Zápisků o bulharských povstáních* (Занеску по българските въстания; 1978), monumentální kroniky bulharského národněosvobozenického boje a svého druhu dějin závěrečné etapy bulharského obrození v kostce od Zachariho Stojanova, k němuž mohla překladatelka přistoupit jen díky erudici, kultivované a tříbené dosavadními překlady historických románů Dimitra Taleva *Železný kahan* (Железният везианник; 1961) a *Prespánské zvony* (Преспанските камбани; 1961), Stojana Zagorčinoва *Den poslední* (Ден на последен; 1954, 1976) a *Svátek v Bojaně* (Празник в Бояна; 1968), Antona Dončeva *Přelom* (Време разделение; 1972, 1974), Kamena Kalčeva *Ohnivě léto* (Огнен лят; 1976) či Emilijana Staneva *Ancikrist* (Антихрист; 1976).

Druhým, avšak stejně strmě se tyčícím vrcholem jejího umění je systematické soustředění na dílo Jordana Radičkova, který našel svou příznivou rezonanci i na české recepční půdě. Po novelových souborech *Horké poledne* (Тропично плажене; 1966) a *Skalni kres-*

⁵ Dilia vydala muzikálovou adaptaci v úpravě Pavla Soukupa na hudbu Milana Uherka pod stejnojmenným názvem *My, vrabčáci* (1985; premiéra Liberec, Divadlo F. X. Šaldy, 29. 8. 1982; premiéra Praha, Divadlo J. Wolkera, 7. 11. 1983, předpremiéra 3. 11. 1983). – rec.: *Muzikál pro děti*, Lidová demokracie, 1984, 19. 1.; (mača), *Vrabčácký muzikál*, Zemědělské noviny, 1984, 29. 2.

⁶ Navíc obsahuje knihu povídek *Šest malých matryšok a jedna velká* (Шест малки матрешки и една голяма).

by (Скални рисунки; 1973, obsahuje novely *Kozel*, Козел; *Zajíc*, Заек; 1973, 1982),⁵ dále novela *Cirkulárka* (Дърворезачка; 1974, z knihy Скални рисунки), román *Všichni a nikdo* (Всички и никой; 1984, obsahuje i povídku *Upoutaný balón*, Привързанят балон) a na sklonku bývalého režimu prozaické výbory *Něžná spirála* (Нежна спирала; 1988)⁶ a *Střelný slabikář* (Баруנית

sofijského Národního divadla; premiéra Praha, Československý rozhlas 1959), Georgiho Karaslavova *Kámen do kalných vod* (Камък в блатнищ 1960; pod titulem *Ježek za košili* premiéra Praha, Československý rozhlas 1961), Stefana Kostova *Ženské panství* (Женско царство 1981), Velička Neškova *Signály* (Съобщения; 1953, spolu se Zdenou Hanzovou; premiéra Praha, Divadlo československé armády 1955), Cvetany Ninovy *Sokové* (Съперници; 1976), Antona Strašimirova *Tchyně* (Свекърва; 1958) či Michaila Veličkova *...a teď si budem žít!* (Бяг с пъщ 1978). A bohužel se tak stalo, jak vidno, opět bez vstřícné pozornosti českých divadelních scén.

Kromě toho je křestní matkou českých vydání románů Blagy Dimitrovy *Cesta k sobě* (Пътюване към себе си; 1972) a *Poslední soud* (Справедлив съд; 1974),¹² Andreje Guljaškého *Stopy ve sněhu* (Следици в сняг; 1949), *Vedrovská STS* (МТ Ветрофс 1952) a *Tajemství hadince* (Компаразузнаване; 1961), Nikolý Marinova *Šestero zeměmi* (Шестима земи; 1949), Georgiho Markova *Muži* (Мъже; 1964), Liljany Michajlovy *Otevři, to jsem já* (Отвори, аз съм 1977) a *Pamík Radetzky* (Корабът 1978), Vasilá Popova *Nížina* (Низина; 1984), dále monografie Ivana Bogdanova *Avicenna* (Авицена; 1978), věnované velkému středoasijskému lékaři a filozofu Hussajnu ibn Sínovi, který se stal ve světě známým v polati-nštěně podobě svého rodinného jména, a rovněž novel Rangela Ignatova *Nebožtík* (Пощеникът Světová literatura 3, 1958, ? 5), Atanase Nakovského *Zastavený déšť* (Без облак; 1973), Milča Radeva *Cestou po chodníku* (По тропица; 1963) a Pavla Vežinova

¹² Vydání obsahuje i vietnamský cestopisný deník *Podzemní nebe* (Подземно небе).

¹³ Texty písní přel. Jiří Žáček; premiéra komorně upravené verze pod titulem *Jízdenky do snu* Plzeň, Divadlo dětí Alfa, 1. 2. 1981; premiéra tiskem vydané verze Praha, Ústřední loutkové divadlo, 25. 11. 1981.

Modří motýli (Сините пеперуги; 1973).

Dětskému čtenáři a divadelnímu návštěvníkovi zprostředkovala pohádkové hry Valeriho Petrova *Knoflík na spaní* (Кнопче за сън 1980)¹³ a *Bílá pohádka* (Бяла приказка; 1987, spolupráce Dany Hronkové a Jiřího

Žáčka), výbor *Pohádky* téhož autora, obsahující *Bilou pohádku* a *Mírně řečeno* (Бяла приказка, Мило казаня, 1986), *Bulharské lidové pohádky* (výbor z edice България китно народно творчество, 1971), kvazilidové, bodrým humorem kořeněné pohádky Angela Karalijčeva *Pohádkový svět* (výbor z vydání Приказки с вятр + България китно народно приказки, 1974) a *Bylo nebylo* (Имало е едно време, 1986), veselé bajky Emilijana Staneva *Ježek Pospíchálek a želva Loudalka* (През времето и времето, ¹1976, ²1989) nebo dětské romány Mariji Grubešlievy *Mořský koník* (Гемия в морето, 1963) a Georgiho Danailova *Malé a velké hry* (Децата и играят в тях, 1977). A nesmíme zapomenout ani na její jazykovou spolupráci na výborech z poezie Christa Smirnenského *At' už je den!* (1953), díky níž se mohla osobně poznat s Ludvíkem Kunderou, a Nikoly Vapcarova *Z díla* (1953), na kterém se vedle již jmenovaného L. Kundery podíleli např. básníci Kamil Bednář či František Branislav.

Pouze Česk(oslovensk)ému rozhlasu pak vděčíme za překlady, jež ve většině případů tiskem nevyšly a vznikly přímo na popud této instituce; jmenujme např. povídky Ivana Radoeva *Svět je malý* (premiéra 1962) či Dimitra Savova *Plédy* (premiéra 22. 12. 1992) nebo úvahu Jordana Kamenova *Namísto lásky nenávisť* (premiéra 7. 11. 1997) či esej překladatelčina vrstevníka a profesního kolegy Vätja Rakovského *Hodiny* (premiéra 4. 3. 2002), která je prozatím jejím posledním překladem. Pouze v rukopise chová Hana Reinerová moderní, v celkovém pořadí sice čtvrtý, ale vzhledem k některým vynechávaným místům první kompletní překlad románu Ivana Vazova *Pod jařmem*.

Do dalších let přejeme paní překladatelce pevné zdraví a – mohu-li si i za její ostatní ctitele dovolit jedno přání – též odhodlání dát svým jedinečným memoárům, bohatým na přelomové události i emotivní setkání s výjimečnými lidmi, literární podobu. Hana Reinerová má totiž o čem vyprávět!

V Praze dne 5. ledna 2007

PREMIA ВОНЕМИСА за Маргарита Кюркчиева

Всяка година в рамките на провеждащото се през месец май в Прага международно изложение „Светът на книгата“ Общността на чешките писатели връчва престижната награда PREMIA ВОНЕМИСА. Наградата е учредена, за да оцени заслугите на чуждестранните бохемисти, които популяризират чешката литература по света. Тази година лауреат на PREMIA ВОНЕМИСА стана българската преводачка Маргарита Кюркчиева. За бохемистите и почитателите на чешката литература в България Маргарита Кюркчиева е позната с преводите си на произведения от Владислав Ванчура, Иля Хурник, Даниела Ходрова, Карел Милома и редица други чешки писатели. Тя популяризира у нас драматургичното творчество на Карел Чапек, Даниела Фишерова, Франтишек Хрубин, Иржи Шотола, Иван Вискочил. През последните години се ангажира със съставителството на три тематични броя на алманаха за чуждестранна литература „Панорама“, посветени на съвременната чешка поезия, проза и драматургия (Панорама 3/1999: *Съвременна чешка литература*; Панорама 1/2002: *Десет чешки прозаисти на XX век между реалността и визията*; Панорама плюс 4/2004: *Съвременен чешки театър*). Освен с превод на художествена литература Маргарита Кюркчиева се занимава със синхронен и консекутивен превод, тя е съавтор и един от научните редактори на „Българско-чешки и чешко-български технически речник“ (1978). Маргарита Кюркчиева е също така и сред постоянните сътрудници на списание НОМО ВОНЕМИСЪС. Наградата PREMIA ВОНЕМИСА е голямо

признание за преводаческата дейност и приноса на Маргарита Кюркчиева в популяризирането на чешката култура у нас и красноречиво свидетелство за това, че усилията на българските бохемисти не остават незабелязани и неоценени в Чехия.

Щастливи сме от името на Бохемия клуб да поздравим госпожа Маргарита Кюркчиева по случай награждаването ѝ с високото отличие на Общността на чешките писатели и да ѝ пожелаем още дълги години вълнуваща и успешна творческа работа за каузата на чешката литература у нас.

НВ

Много поводи в една вечер

Вера Якимова

На 15.06.2006 г. в Чехословашкия клуб в София откликналите на най-лобезната покана на Чешкия център и Бохемия клуб имаха удоволствието да присъстват на вечер, изпълнена с новости. Състоя се едновременна премиера на четири издания на Бохемия клуб – два броя на Ното Bohemicus, поредно попълнение към „Малка чешка библиотека“, както и особено полезно издание от поредицата „Голяма чешка библиотека“. Интензивната вечер намери свой организатор в лицето на доц. Маргарита Младенова, която в самото начало даде възможност на Милкана Калайджиева да представи съставения от нея Чешко-български и българско-чешки ботанически речник, публикуван в „Голяма чешка библиотека“. Авторката, докторант на Пловдивския университет „Паисий

Хилендарски“, сподели възнението си от издаването на Речника и подробно разясни метода си на работа. Речникът представлява удобно помагало при превод на терминологията от и на чешки език. Като помощен език, разбира се, авторката е използвала латинския като универсален начин на комуникация в ботаниката. Милкана Калайджиева сподели също, че е получила особено ценни съвети при консултациите си със специалисти ботаници, които са ѝ помогнали при навлизането в детайлите на избраната от нея област. Авторката оцени и подкрепата на научния си ръководител доц. Маргарита Младенова. Речникът би могъл да бъде наистина полезен не само при превод на специализирани текстове, а и при превод на художествена

литература или ежедневна комуникация, улеснявайки максимално тези, които решат да го използват. Издаването на тази книга е и поредното доказателство, че бохемистиката не е софийска, пловдивска или бляговеградска, а българска, и че ни свързват общите интереси, а ни разделят само километрите по магистралата. Представянето продължи с двата броя на Ното *bohemicus*, които са представителни за два типа наука. От едната страна наука, вече призната и оценена, наука, направена от учени, изградили своето име в съответните среди и разбира се, наука, която заслужава да бъде показана на българските читатели. От другата – опити за посягане към същата тази наука, но направени от млади изследователи, които имат желанието да експериментират с възможностите, които им предлага онази другата наука. Това, което обединява двата броя, е популяризаторската задача – единият популяризира непознати или познати, но

недостъпни на български текстове от чешкото литературознание, а вторият по-скоро популяризира авторите си и жанра „студентска курсова работа“. Двамата редактори на броевете, съответно гл. ас. Ани Бурова на „*Bohemistica juvenilia literaria*“ и гл. ас. г-р Добромир Григоров на „Литературната история и нейните конкретизации“, взаимно представиха броевете си. „Литературната история и нейните конкретизации“ всъщност е продължение на предишен брой на Ното *bohemicus*, а именно „Пражката школа – генеалогия, самопознание, полемика“ (2004/1). Двете издания са част от един проект за представянето на чешкия (пред)структурализъм, като в него са включени и малко познати текстове и доста популярни, но недостъпни за българския читател текстове като този на Феликс Водичка например. С тези броеве съставителят им се опитва да създаде по-ясна картина на развитието на чешката литературна наука от периода,

като търси произхода ѝ не от външни вдъхновения, както звучи традиционната интерпретация на пражкия структурализъм, а от вътрешни, свои, логични източници. От друга страна, този брой на *Noto bohemicus* може да бъде разбран и като част от актуалния и силно дискутиран в Чехия проблем за литературната история. В последните години по тази тематика бяха написани книги, статии, възникнаха спорове, конференции и множество въпроси, включително и относно това възможно ли е изобщо да бъде написана една история на чешката литература. И в двата контекста (генезис и съвременно състояние на чешкото литературознание) този брой на *Noto bohemicus* успява да даде на читателите си повод за размисъл и преразглеждане на собствените представи. Последва представянето на „*Bohemistica juvenilia literaria*“, студентски брой с курсови работи, посветени на чешката литература. Авторите на текстовете са студенти от

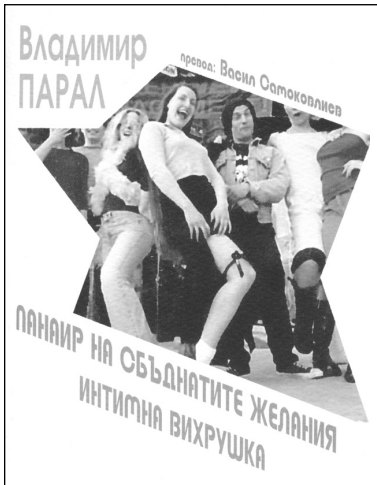
Софийския университет „Св. Климент Охридски“, при това както бохемисти, така и българисти, изкушени от предизвикателствата на класически или не толкова класически чешки произведения. Всъщност това, което може би отличава тези научни опити, е схващането на писането не само като задача с конкретна практическа цел, а именно явяване на изпит, а като шанс за предизвикателство към литературата и към себе си. Тематично текстовете обхващат много различни периоди – от средновековна литература през класици като Алоис Ирасек и едни от най-важните автори през XX век като Милан Кундера и Бохумил Храбал, до малко популярни дори в Чехия имена като Петр Плацак. Всъщност такъв тип броеве на *Noto bohemicus* са връзката между учители и студенти и доказват факт, който едва ли много първокурсници бохемисти подозират – че един ден те самите ще са героите на премиерите на Бохемия клуб, а не публика, която запълва

последните редове. Освен литературоведски текстове обаче този брой предлага и друг тип студентско творчество – три коледни приказки. Те също са резултат на задача, и то не от когото и да е, а от госпожа Людмила Кроужилова. Първите две от публикуваните приказки в крайна сметка са и поставени на коледните тържества в Чешкия център.

Представянето на този студентски брой завърши с обещание за продължаване на обратната традиция с представяне на езиковедски разработки на студенти, които със сигурност заслужават издаване в отделна книжка.

Последната точка в програмата се оказва дългоочакваният превод на книгите на Владимир Парал „Панаир на събднатите желания. Интимна вихрушка“, направен от Васил Самоковлиев. Поради непредвидени обстоятелства се наложи вече споменатите главни действащи лица (доц. Маргарита Младенова, Ани Бурова и Добромир

Григоров) заедно да представят книгата на този автор, преминал през толкова различни периоди в творчеството си. Стана въпрос и за, уви, типичната съдба на преводите в българската ситуация след 1989 г., а именно забавяне, липса на средства във вече заели се с издаването на книгата издателства... С тази поредна публикация Бохемия клуб продължава да запълва липсата на важните произведения на чешката литература. Защото освен да бъде уютно място за себеподобни, които искат да споделят помежду си информация, идеи, мисли и опити, Бохемия клуб има задачата да се грижи и за своите изкушени читатели, които не могат да преминат езиковата бариера, но въпреки това искат да проникнат в чешката литература. Остава надеждата, че и този превод ще намери аудиторията си въпреки перипетиите, през които е трябвало да премине. Така достигахме и до последното събитие, макар и то да не бе включено в официалната програма.

Особено приятният повод беше юбилеят на гоц. Маргарита Младенова, която получи много поздравления, цветя и подаръци от Посолството на Чешката република, директорката на Чешкия център г-жа Власта

Рансдорфова, от Чехословашкия клуб, от Бохемия клуб, както от колегите и студентите си. Така вечерта, започнала с говорене за тайните на ботаниката, завърши с ботаника в нейния най-красив вариант. В крайна сметка след тази среща в Чехословашкия клуб „Честито!“ можем да кажем не само на гоц. Маргарита Младенова, а също така на читателите на Ното Воhemicus, на бъдещите ползватели на Българско-чешкия и чешко-български ботанически речник, както и на почитателите на чешката литература, и по-специално на Владимир Парал. Честито!

За „История на Войводово“ и нейното чешко издание разказва Марек Якоубек

В тминалия брой на Ното Vohetiscus ви информирахме за публикуването на „История на Войводово“ от Нецо Петков Нецов в превод на чешки език. На 18 октомври в Чешкия център се състоя българската премиера на това изключително интересно издание. Ето как разказа историята с историята на Войводово един от преводачите и съставителите на публикацията, д-р Марек Якоубек от Западночешкия университет в гр. Пльзнен.

Историята с издаването на „История на Войводово“ започна – без никой от нас да си дава сметка за това, че един ден ще застане тук с тази книжка в ръка, – през 1997 г., по време на стажа ми в Софийския университет „Св. Кл. Охридски“, когато се запознах с Владимир Пенчев.

Тogaва Владо между другото подхвърли ключовия въпрос: „Момчета, а във Войводово бяхте ли вече?“ Отговорът ми беше отрицателен, но скоро след това нещата се промениха – оттогава ходя във Войводово поне два пъти годишно, и то не само заради научните си интереси, но и защото наистина се влюбих в това село и неговите жители. Следващата не по-малко важна стъпка беше направена през 1999 г. – с моята приятелка Ленка се разхождахме из Войводово и от прага на къщата си една жена ни извика на чешки: „То jste Vy, ty Češi“. Ами да, това бяхме ние, а тази мила жена бе госпожа Теменужка Кршиванкова, българка, родена във Войводово, омъжена за чех, която се бе преселила с него в Чехия. Малко по-късно успях да се сдобия с копие от

„Бележника за чуто, видено и преживено в село Войвовово“ на Нецо Нецов и с госпожа Кршиванкова започнахме да го пребеждаме. Когато приключихме с превода, стана ясно, че не разполагаме с нещо доста съществено – с пари за издаването му.

И тогава се случи още една, трета по ред, „съдбова“ среща. Приятелката ми Ленка Будилова е родом от Рокицани. Веднъж, докато гостувахме на родителите ѝ, отидохме да изпием по една бира с нейните съученици. Оказа се, че майката на един от тях – Мария Стърбачкова, е потомка на чехи от Войвовово. Дадох ѝ да прочете превода на хрониката на Нецо Нецов и тя ме попита кога ще бъде публикувана, защото мнозина от нейните роднини, както и немалко реемигранти биха искали да я имат. Споделих ѝ за финансовите затруднения, които пречеха на издаването на книгата, и именно госпожа Стърбачкова беше тази, която с цената на големи

усилия и с не по-малко търпение се справи с паричния проблем. Тя основа гражданското сдружение „Войвовово“ и успя да получи малък грант от Министерството на културата и когато стана ясно, че той няма да покрие разходите за издаването на „Историята“, организира дарителска акция сред реемигрантите от Войвовово и техните потомци, благодарение на която стана възможно в края на миналата година „История на Войвовово“ да бъде най-сетне публикувана.

Въпреки че днес за „Историята на Войвовово“ говоря аз, бих искал да подчертая, че без хората, за които споменах – Владимир Пенчев, Теменужка Кршиванкова и Мария Стърбачкова, както и без помощта на мнозина други, които ни съдействаха през годините, издаването ѝ би било невъзможно. Затова искам тук, пред вас, горещо да им благодаря.

Първата междууниверситетска бохемистична среща през погледа на една студентка

Антоанина Иванова

На 24 и 25 ноември (петък и събота) в Благоевград се проведе първата по рода си междууниверситетска бохемистична среща (или колоквиум), която събра под един покрив (поне през по-голямата част от времето и за щастие – не само поради съжדותното време) – УК I на ЮЗУ „Н. Рилски“, представители на специалността Чешка филология от София, Пловдив и Благоевград (в качеството си на домакин на мероприятияето). Както е добре известно на всички представители на вида homo bohemicus у нас, това са трите града в България, в които се изучава нашата специалност.

Радостно е, че инициативата за срещата бе поета именно от най-младата сред трите катедри по бохемистика в страната, защото, както подчертаха почти всички организатори и гости на форума, които взеха гумата на официалното откриване, това е хубав и символичен знак за наличието на бъдещи перспективи за развитие – перспективи, които е необходимо да изградим на основата на приемственост, приятелство, равнопоставеност и взаимопомощ, без непременно да се надяваме на начинателската активност и ръководната роля на ментора (в нашия случай ментор или старейшина на

бохемистичните катедри у нас е ФСЛФ на Софийския университет), и то не само защото „традициите вече не са това, което бяха“, а най-вече за да покажем, че вървим в крак с времето и не вярваме в стереотипите за младостта и старостта. Разбира се, конкретен повод за срещата не липсваше: тя бе замислена и като част от тържествата по случай 30-годишнината на ЮЗУ и петнайсетия юбилей на Филологическия факултет към него.

Своеобразен център на конференцията програма представляваха студентските четения. Те бяха разпределени в 4 секции (една езиковедска и три литературоведски) в рамките на срещата и по мое мнение имаха за цел както да дадат първи (или пореден) шанс за публична изява на младите студенти бохемисти с афинитет към научните изследвания или творческия анализ, така и да послужат за „свервяване на часовниците“, т.е. за ориентация и сравнение на темповете и стила на обучение в отделните бохемистични

катедри и като надеждно средство за оценка на (не)постигнатото. За студентите бе от полза и фактът, че след всяка секция своето експертно мнение за подготовените доклади, разработки и презентации даваха родни специалисти в чешкото езикознание (най-вече доцент Янко Бъчваров от СУ) и литература като Анжелина Пенчева, Жоржета Чолакова и др.

Във връзка с четенията възникна дебат относно това доколко разработките в областта на българската средновековна литература и античната литература, прочетени от студенти на СУ, имат място в конференцията програма. След не особено продължителни, но разгорещени обсъждания представителите на преподавателското тяло единодушно (или поне така изглеждаше) стигнаха до извода, че бохемистиката никога не е виреела и не е в състояние да вирее под херметизиран похлупак и интересите в области малко или (само привидено) повече

отдалечени от нея в никакъв случай не са порок, особено пък за млади и неопитни представители на вида homo bohemicus. Или, както отбеляза една колежка от ЮЗУ, участничка в конференцията, в „съвременния глобализиращ се свят“, в който, бих добавила аз, културологията и филологията са повлияни в значителна степен от идеите на учени като Ролан Барт, Жак Дерида, Жерар Женет, Мартин Бубер и др. и в който ставаме свидетели на нещо като нова синкретизация на изкуствата, някак си не върви да се придържаме „безумно и сляпо“ към закостенелия стил на провеждане на научни конференции и конферентни четения. Защото по моему обмяната на опит и методи и желанието за диалог бяха двигатели за осъществяването на Първата междууниверситетска бохемистична среща и лично на мен ми убягна аргументът против съпоставянето между бохемистичния и други близки до него контексти. В този смисъл свеж полъх и динамика

сред изтощеното мнозинство от пасивни участници в четенията се опита да внесе колежата студент от СУ Владимир Бояджиев с интерактивната форма на представяне на разработката си за театъра, но за съжаление подходът му не среща разбиране от страна на повечето от присъстващите, свикнали с традиционната методика на слаvistичните конференции. Явно на най-младата бохемистика в лицето на нейните студенти тепърва ѝ предстои да руши бариери и да изгражда нови мостове в настоящия век на комуникациите. Разбира се, първата по рода си среща на „бохемистичния триумвират“ (София, Пловдив, Благоевград) на България не мина и без своята бохемска част. След официалния коктейл във Виенския салон на ГУМ в петък вечерта, на който се осъществиха повечето запознанства и неформални разговори между студентите бохеми(сти), купонът за някои същински представители на вида homo bohem(ic)us

продължи в други потайни или недотам потайни кътчета на китния Благоевград. Все пак терминът „бохем“, възникнал във Франция през 19. век като рефлексия на невярното схващане, че циганите произхождат от областта Бохемия, което било разпространено до 15. век в Европа, отдавна вече е разширил обхвата си и днес включва не само жителите на едноименната област (т.е. чехите в най-чист вид, а не ромите), но и техните последователи и приятели по

света. Или поне според моето тълкование.

Да се надяваме, че бохемският и най-вече бохемистичният импулс в нас ще доведе до нова, още по-пъстра и още по-качествена междууниверситетска среща в обозримото бъдеще или дори ще стане причина за раждането на нова, едновременно полезна и приятна традиция за периодичен „тространен диалог“.

НОМО ВОHEMICUS

4/2006

Съставител на броя:

Михаела Кузмова

Редактори на броя:

Ани Бурова

Славей Димитрова

Художник на корицата:

Красимир Апостолов

Печат:

Алфаграф

Бохемия клуб

Издателство

Стигмати